

ЧЕСНО

ПРОГРАМА
ВЕТЕРАНСЬКОГО
ЛІДЕРСТВА

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Участь ветеранів у політиці

переваги | ризики | бар'єри | потреби

Дослідження підготовлено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».
Матеріал представляє позицію авторів і не обов'язково відображає позицію
Міжнародного фонду «Відродження».

Міжнародний фонд «Відродження» – одна з найбільших благодійних фундацій в
Україні, що з 1990-го року допомагає розвивати в Україні відкрите
суспільство на основі демократичних цінностей. За час своєї діяльності Фонд під-
тримав близько 20 тисяч проектів на суму понад 350 мільйонів доларів США.

Сайт: www.irf.ua
Facebook: [www.fb.com/irf.ukraine](https://www.facebook.com/irf.ukraine)

ЗМІСТ

Зміст	3
Перелік скорочень	4
Вступ	5
Методологія	7
Стислий огляд	10
Передумови та механізми політичної участі ветеранів	12
Перспективи політичної участі ветерана	13
Державна ветеранська політика	13
Стратегія ветеранської політики	14
Стратегія повернення з військової служби до цивільного життя	14
Місцеві програми з ветеранської політики	14
Політична освіта	15
Нормативна рамка участі ветеранів у політиці	16
Участь у виборчому процесі	16
Участь у діяльності політичних партій	17
Міжнародний досвід політичної участі ветеранів	18
Хорватія	18
США	19
Ізраїль	20
Політичний шлях українського ветерана	22
Досвід залучення ветеранів до політики в Україні	22
Готовність інституційного середовища до політичної участі ветеранів	23
Сприйняття ветеранів як політичних акторів	25
Переваги політичної участі ветеранів	30
Ризики політичної участі ветеранів	30
Бар'єри вступу ветеранів до політики	33
Шляхи зменшення бар'єрів	42
Ефективні моделі залучення ветеранів у політику	44
Портрет ветерана-політика	44
Громадська думка щодо політичної суб'єктності ветеранів	46
Політична участь	46
Бар'єри	46
Підтримка	49
Висновки	52
Рекомендації	55
Бібліотека матеріалів	57
Нормативно-правові акти	57
Аналітичні звіти	58
Інформаційні матеріали	60

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АТО	Антитерористична операція на сході України (14 квітня 2014 року до 30 квітня 2018 року)
ВЛК	Військово-лікарська комісія
ВРУ	Верховна Рада України
ГО	Громадська організація
ЗСУ	Збройні сили України
ЄС	Європейський Союз
КРАІЛ	Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей
ЛГБТК+	Спільнота лесбійок, геїв, бісексуальних, трансгендерних і квір-людей, а також інших ідентичностей
Мінветеранів, Мінвет	Міністерство у справах ветеранів
Міноборони, МОУ	Міністерство оборони
МКСК	Міністерство культури та стратегічних комунікацій
МОН	Міністерство освіти і науки
Мін'юст	Міністерство юстиції
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НАТО	Організація Північноатлантичного договору
НаУКМА	Національний університет «Києво-Могилянська академія»
НАПрН	Національна академія правових наук
ОМС	Органи місцевого самоврядування
НГУ, Нацгвардія	Національна гвардія України
ПТСР	Посттравматичний стресовий розлад
ООС	Операція Об'єднаних сил (30 квітня 2018 — 24 лютого 2022 року)
ОП	Офіс президента України
САП	Спеціалізована антикорупційна прокуратура
Сили ТрО	Сили територіальної оборони
УКУ	Український католицький університет
УВФ	Український ветеранський фонд Мінветеранів
ЦВК	Центральна виборча комісія
ЦОВВ	Центральні органи виконавчої влади
IREX	International Research & Exchanges Board, Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 році призвело до найбільшої війни в Європі з часів Другої світової, яка з 30 серпня 2025 року отримала офіційну назву в Законі № 4579-IX «Війна за Незалежність України». Втім, українське суспільство перебуває під системним тиском війни вже понад десятиліття, починаючи з окупації Криму та бойових дій на Сході у 2014 році.

За цей період Україна пережила суттєві структурні зміни в демографічному складі населення. Станом на 2025 рік, за оцінками Міжнародного валютного фонду, в Україні проживає орієнтовно **32,9 млн осіб**, із яких 1,5 млн уже мають статус ветерана, тобто приблизно 4,5% населення. Прогнозується, що після завершення російсько-української війни ця частка може зрости до приблизно **6 млн осіб**, перетворюючи ветеранську спільноту на одну з найчисленніших соціальних груп країни. Уже нині ветерани виступають потужним, видимим і проактивним сегментом суспільства, який здатен впливати на суспільно-політичні процеси та формування державної політики.

Міжнародний досвід свідчить про те, що ветерани відіграють центральну роль у політиці демократичних країн після закінчення війни. [Дослідження](#) політичного активізму та соціальної реінтеграції серед ізраїльських ветеранів 2024 року показало, що травматичний бойовий досвід та ушкодження можуть стимулювати політичний та соціальний активізм, зокрема моральна травма спонукає ветеранів виходити на політичну арену. Таким чином можна впевнено робити припущення, що українські ветерани стануть впливовою групою як пасивних, так і активних акторів політичних процесів і вже демонструють здатність впливати на процеси ухвалення рішень завдяки своєму досвіду, авторитету та високому рівню довіри серед побратимів і громади.

З огляду на частку залучення населення до Сил оборони та високий рівень довіри¹ українців до Збройних сил України, увага

до ветеранів у політичних колах зростає. Політичні партії вже почали [залучати ветеранів](#) до своїх лав. Розробляються та реалізуються стратегії та політики залучення ветеранів до публічної служби. Також зростає кількість публічних заяв, у яких ветеранів визначають як пріоритетну групу для залучення до діяльності державних і муніципальних органів влади.

Водночас через реалії воєнного стану та тривалий процес відновлення, входження ветеранів у політику відбувається повільно та нерівномірно. А наратив щодо їхньої політичної суб'єктності лише починає формуватись, на протигагу позиціонуванню ветерана як об'єкта соціальної політики, а не як політичного актора.

Оскільки під час дії воєнного стану проведення будь-яких виборів заборонено², політичне поле в Україні на даний час функціонує в режимі обмеженої активності. Проте є [ознаки](#) неофіційної підготовки політичних сил до майбутнього відновлення виборчого процесу, а [соціологічні опитування](#) містять дані, що на політичній арені України можуть з'явитись партії, очолювані ветеранами.

Однак вплив на політичні процеси можливий також і завдяки роботі на публічній службі, громадським ініціативам та рухам, партійній діяльності, що не пов'язана з підготовкою до виборів, участі у громадських слуханнях, формуванні громадських рад тощо.

Беручи до уваги стійкий суспільний запит на ширше залучення ветеранів до управлінських процесів і високий рівень довіри до цієї групи як до носіїв перевіреної державницької мотивації, в межах дослідження ми зосередились на вивченні ландшафту політичної участі ветеранів. Ми аналізували, яким чином ветерани інтегруються у владні структури, які фактори сприяють або перешкоджають їхньому політичному просуванню, а також на тому, як їхній досвід впливає на розвиток сучасної політичної системи.

¹ Рівень довіри українців до Сил оборони з початком російсько-української війни збільшився і сягнув 95% після початку повномасштабної війни. У 2025 році він дещо знизився і становив **92%** на початку року і **82%** – в кінці першого півріччя, проте залишається стабільно високим, якщо порівняти з іншими інститутами влади.

² Закон України про правовий режим воєнного часу [№ 389-VIII](#)

Вивчення політичного шляху ветеранів як окремої групи є важливим і необхідним, оскільки їхній досвід участі у війні формує унікальний набір компетенцій, мотивацій та очікувань щодо функціонування влади, прозорості рішень і суспільного договору. У період відновлення країни та трансформації державної політики участь ветеранів у політичному процесі впливатиме на якість публічного адміністрування, репрезентацію інтересів громадян і довіру до держави. Аналіз політичних траєкторій ветеранів дозволяє зрозуміти бар'єри їхньої політичної участі, чинники успіху чи відчуження, а також потенціал цієї групи у формуванні сучасної політичної еліти та стійких демократичних інституцій.

Ми сподіваємось, що результати цього дослідження сприятимуть системному покращенню політичної траєкторії ветеранів: стимулюватимуть політичні сили переглянути та вдосконалити практики внутрішньопартійної демократії, запровадити більш ефективні та прозорі механізми взаємодії з ветеранами, а також розвивати інклюзивну та публічну службу, орієнтовану на результат. У довгостроковій перспективі це має посилити інституційну спроможність держави, підвищити якість політичного представництва та сформувавши передумови для більш стійкого й відповідального управління — задля кращого майбутнього України.

МЕТОДОЛОГІЯ

Передумови

Повномасштабна війна призвела до суттєвого збільшення кількості ветеранів, однак механізми їхнього **політичного представництва, участі у виборчих процесах, партійному та громадському житті залишаються нерозв'язаними**. Ветерани часто не мають ресурсів, знань чи підтримки для участі в політиці, а політичні сили — готовності адаптувати свої підходи. Це створює **інституційну невидимість** ветеранського досвіду в державному управлінні та послаблює потенціал демократичного оновлення.

Додаткова рамка проблеми полягає у тому, що відсутній усталений наратив про «ветерана як політичного суб'єкта». В публічному і політичному дискурсі ветеранів часто розглядають як об'єкти соціальної політики, а не як політичних акторів. Політична участь ветеранів — перетин двох складних полів (ветеранської реінтеграції та політики), що розмиває тему й може ускладнювати дослідження.

Нормативна база не створює значних **бар'єрів** для політичної участі ветеранів, але і **не забезпечує сприятливих умов**. Ветерани залишаються на загальних правах із іншими громадянами, без сприяння у вигляді механізмів представництва, квот, інформаційної чи організаційної підтримки. Відсутність згадок у виборчому та партійному законодавстві про ветеранів як цільової групи може бути **фактором структурної невидимості**.

Цілі та напрямки

В дослідженні ми мали на меті виявити бар'єри, потреби та стимули політичної участі ветеранів, а також окреслити готовність політичних і державних інституцій до залучення ветеранів у політичне життя.

Основні завдання:

1. З'ясувати, як чинне законодавство, стратегічні документи та державні політики регулюють або впливають на політичну участь ветеранів, здійснивши системний огляд нормативно-правової бази та рамок політичних документів.
2. Вивчити погляди основних груп інтересів політичних акторів щодо ветеранської участі в політичному житті України, зокрема їхнє сприйняття ролі ветеранів у політичних процесах, очікувані ризики й можливості, а також фактори, що формують підтримку або опір такій участі.
3. Дослідити досвід і потреби самих ветеранів щодо політичної участі, які визначають їхню готовність долучатися до політичних процесів.
4. З'ясувати ставлення громадян до ідеї активного ветеранського представництва в представницьких і виконавчих органах влади.
5. Сформувати практичні рекомендації для програми ветеранського політичного лідерства.

Методологічна структура

Дослідження здійснене із застосуванням якісних і кількісних методів збору та аналізу даних. Відповідно до дизайну **якісна частина дослідження** містить такі складові:

• Кабінетне дослідження:

- Контент-аналіз законодавчих актів у частинах, які прямо чи опосередковано стосуються ветеранів як політичних суб'єктів (Конституція України, Виборчий кодекс України, Закон «Про статус ветеранів», партійні програми, стратегії Міністерства у справах ветеранів, плани уряду тощо);
- Практичні кейси та практики участі ветеранів у політичному житті України;
- Міжнародний досвід реінтеграції та політичної участі ветеранів (на прикладі Хорватії, США та Ізраїлю).

• Напівструктуровані глибинні інтерв'ю:

- 14 респондентів, серед яких народні депутати України (зокрема з ветеранським досвідом), представники партій, зокрема тих, які не представлені у Верховній Раді, представники Центральної виборчої комісії,

Міністерства у справах ветеранів України, інституції омбудсмена, лідери громадських організацій ветеранів.

Під час глибинних інтерв'ю ми зібрали та проаналізували бачення, досвід і оцінки респондентів щодо політичної участі ветеранів. Інтерв'ю охоплювали кілька основних тематичних блоків.

По-перше, ми з'ясували, як стейкхолдери сприймають ветеранів як потенційну політичну силу, зокрема оцінюють їхню суб'єктність, легітимність і впливовість у політичному полі.

По-друге, досліджували основні бар'єри, які перешкоджають інтеграції ветеранів у політичні процеси. У фокусі були як інституційні та ресурсні обмеження, так і соціальні, психологічні та структурні чинники.

По-третє, була зроблена розвідка щодо готовності політичних партій, державних інституцій та інших ключових акторів до змін, необхідних для більш ефективного входження ветеранів у політичне життя. Окремо ми вивчили, наскільки існуючі політичні структури відкриті до залучення ветеранів та які умови респонденти вважають критичними для системних змін.

По-четверте, були зібрані приклади вже наявних практик участі ветеранів у партіях, виборних органах і державних структурах. Це дозволило ідентифікувати успішні кейси, типові сценарії залучення та потенційні фактори успіху або ризику. Такий підхід дав змогу комплексно охопити як індивідуальний досвід ветеранів, так і системні аспекти їхньої політичної інтеграції, що створює основу для подальших аналітичних висновків і рекомендацій.

Польова частина дослідження, а саме рекрутинг інформантів та інформанток і проведення глибинних інтерв'ю тривала з серпня по жовтень 2025 року. Всього ми провели чотирнадцять інтерв'ю, де в ролі респондентів виступили десять чоловіків та чотири жінки, з них — шість політичних діячів (чотири народні депутати, один представник опозиційної партії, що не входить до Верховної Ради дев'ятого скликання, один представник молодіжного крила партії), три представники експертного середовища (експерт виборчої системи, представник Мінветеранів, правоза-

хисник), п'ять ветеранів (два респонденти зі Сходу та Центру України, один із групи, що знає дискримінації, один член всеукраїнської ветеранської громадської організації та одна ветеранка).

Проаналізовані дані з тематичним аналізом, цитатами, мапою готовності до змін подані в розділі [«Політичний шлях українського ветерана»](#).

Кількісна частина дослідження, спрямована на фіксацію ключових очікувань, бар'єрів та рівня готовності громадян до участі ветеранів у політичному житті, була реалізована в рамках всеукраїнського опитування «Думки і погляди населення України». На замовлення Руху ЧЕСНО цей програмний модуль був інтегрований в Омнібус, проведений Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) в листопаді – грудні 2025 року.

Під час дослідження вивчалися думки та погляди 2001 дорослого жителя України (віком від 18 років), які проживають на підконтрольних уряду України територіях та не виїхали за кордон після 24 лютого 2022 року. Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0,95 і з дизайн-ефектом 1,3) не перевищує 2,9%.

Основні етапи опитування охоплювали розробку і програмування анкети (використовувалося програмне забезпечення OCA for CATI³), генерування мобільних телефонних номерів, проведення інтерв'ю з респондентами, контроль якості виконаної роботи, підготовку остаточного масиву даних, зважування масиву даних. Опитування здійснювалося методом телефонних інтерв'ю з використанням комп'ютера (Computer-Assisted Telephone Interviews, CATI).

Для проведення опитування на початковому етапі повністю випадковим чином генерувалися мобільні телефонні номери для всіх основних мобільних операторів України. Частка згенерованих номерів, які припадали на кожного мобільного оператора, була приблизно пропорційною до частки загальному мобільних номерів, які припадають на кожного мобільного оператора (за даними опитувань КМІС).

³ Спеціалізоване програмне забезпечення для обробки даних

Після проведення запланованої кількості результативних (повних) інтерв'ю отриманий у вибірці розподіл респондентів за макрорегіоном проживання (Захід, Центр, Південь, Схід), типом населеного пункту (міста / селища, села), статтю, віком порівнювався зі статистикою на період до 2022 року. Щоб узгодити структуру вибірки зі структурою населення України в цілому, були побудовані спеціальні статистичні ваги.

Результати описані і представлені в розділі «[Громадська думка щодо політичної суб'єктності ветеранів](#)», у якому, зокрема, поданий статистичний розподіл, базова інтерпретація та порівняння по групах.

Ключова термінологія та концептуальна рамка дослідження

Щоб забезпечити єдине розуміння та точність викладення результатів дослідження, а також окреслити концептуальну рамку, якою керувалася команда під час аналізу даних, нижче наведено глосарій ключових термінів. Визначення відображають специфічне застосування цих понять у контексті даного звіту та можуть відрізнятися від загальноприйнятих чи законодавчих трактувань.

Ветеран — людина з бойовим досвідом. Згідно із законодавчим визначенням, [ветеранами](#) є учасники бойових дій, зокрема й чинні військовослужбовці або військовослужбовиці, особи з інвалідністю внаслідок війни та учасники війни. Однак у цьому дослідженні ми також розглядаємо ветеранів як учасників бойових дій, які проходять процес реінтеграції в цивільне життя зараз та після завершення військової служби або вирішать залишитися в армії після закінчення війни.

Участь у політичному житті — особистий внесок у процес ухвалення рішень і розбудову держави, незалежно від формальної участі у виборчому процесі.

Ветеранська партія — політична сила, створена ветеранами, у якій ветерани відіграють ключову роль як лідери, організатори чи ідеологи не лише в контексті представництва інтересів ветеранів, а ширшої політичної програми, спрямованої на розвиток держави, посилення демократичних

інститутів, забезпечення національної безпеки та просування суспільних змін, що ґрунтуються на цінностях відповідальності, служіння та захисту України.

Ветеранська спільнота — неформальна широка група людей з бойовим досвідом, яка охоплює ветеранів різних вікових груп, соціально-економічних профілів, місць проживання тощо та має спільні потреби, досвід, культурні коди.

СТИСЛИЙ ОГЛЯД

Дане дослідження присвячене аналізу політичної суб'єктності ветеранів і ветеранок в Україні, а саме процесу їхньої трансформації з об'єктів соціальної політики на активних учасників державного управління та політичного життя. Повномасштабна війна спричинила безпрецедентне зростання ветеранської спільноти, проте існуючі інституційні механізми залишаються недостатніми для того, щоб реалізувати їхній політичний потенціал.

Дослідження базується на комбінації якісних і кількісних методів, реалізованих у серпні – грудні 2025 року:

- **Кабінетне дослідження:** Контент-аналіз нормативно-правової бази та порівняльний аналіз досвіду Хорватії, США та Ізраїлю.
- **Глибинні інтерв'ю (N=14):** Напівструктуровані інтерв'ю з народними депутатами, представниками ЦВК, Мінветеранів, лідерами ГО та ветеранами (проведено в серпні – жовтні 2025 року).
- **Загальнонаціональне опитування (Омнібус):** Проведене КМІС у листопаді – грудні 2025 року методом CATI серед 2001 респондента (статистична похибка — до 2,9%).

Дослідження зафіксувало, що в суспільстві сформований запит на участь ветеранів у політичному житті — 66% громадян схвалюють перспективу інтеграції ветеранів у політику, зокрема з огляду на їхній моральний авторитет і військовий досвід, який розглядається як ресурс для нового покоління управлінців. Водночас ветерани, експерти та політики усвідомлюють, що сам військовий досвід не гарантує політичної компетентності, і підкреслюють потребу здобувати відповідні знання та навички.

Важливим є те, що політичний потенціал ветеранів не є монолітним: спільнота розділена за поглядами, досвідом і соціальною ідентичністю, однак віддана цінностям незалежності та суверенітету України, а також підтримці побратимів і посестер. При цьому найбільш вразливими до виключення з політичного процесу є представники меншин, що демонструє обмеженість суспільної інклюзії навіть усередині ветеранської спільноти. Поруч із

можливостями є і низка ризиків, зокрема завищені очікування суспільства, можливі конфлікти між різними групами суспільства, а також маніпуляції «ветеранським брендом» у політичних цілях.

На шляху до реальної влади ми зафіксували комплексні бар'єри:

- **Ресурсне вичерпання:** Психофізична втома та складний стан здоров'я змушують ветеранів фокусуватися на виживанні, а не на політичних амбіціях.
- **Компетентнісний розрив:** Брак спеціальних знань про державне управління та політичні процеси є основним стримуючим фактором на думку як самих ветеранів, так і виборців.
- **Селективна відкритість партій:** Політичні сили схильні залучати «своїх» колег-політиків, що стали ветеранами, або медійних військових («обличчя для піару»), залишаючи високі входні бар'єри для нових лідерів без досвіду.
- **Декларативність залучення ветеранів у систему прийняття рішень:** Створюється формальна видимість участі ветеранів в управлінні (наприклад, через консультативні органи чи медійне представництво) без надання їм реальних повноважень, ресурсів і прямого впливу на процес ухвалення рішень на державному чи муніципальному рівнях.
- **Сприйняття та стереотипи:** Існує дихотомія між ідеалізацією («герой-реформатор») та стигматизацією («агресивний / нестабільний»). Водночас лише 10% громадян бачать упередження як реальний бар'єр, що вказує на відсутність гострого ціннісного конфлікту.

Успіх ветеранів у політиці можливий за умови переходу від декларативної «героїзації» до системної професіоналізації. Рекомендації, сформовані в рамках дослідження, свідомо фокусуються на політичній спроможності, розглядаючи соціальну реінтеграцію як базу константу.

Державним інституціям ми рекомендуємо створити реальні механізми представництва через консультативно-дорадчі органи на місцевому та центральному рівнях, а також забезпечити прозору підтримку ветеранських організацій для захисту інтересів громади.

Політичним партіям необхідно впроваджувати внутрішні «соціальні ліфти» та інклюзивну кадрову політику (залучення до керівних органів, а не лише до виборчих списків). Створення внутрішніх інкубаторів лідерства та системи менторства для адаптації бойового досвіду до умов цивільної конкуренції також є важливим кроком до інтеграції ветеранів у політичне життя.

Громадському сектору варто зосередитись на адвокації ветеранського представництва, запобігати використанню ветеранів як «символічного ресурсу» та допомагати їм розвивати горизонтальні мережі, щоб здійснювати обмін досвідом і солідарну підтримку ініціатив усередині ветеранської спільноти.

Міжнародним партнерам потрібно продовжити фінансування програм політичної грамотності та державного управління, а також передавати досвід успішних стратегій політичної інтеграції ветеранів, щоб уникнути системних помилок.

Ветерани сприймають себе як легітимних політичних акторів, а суспільство бачить у них потенціал для оновлення політичних еліт. Однак без інвестицій у професійну освіту та ресурсну стійкість цей потенціал ризикує залишитися нереалізованим або бути використаним для короткострокового політичного піару. Ключем до успіху є системне формування нового покоління лідерів, здатних професійно захищати інтереси держави як на полі бою, так і в політичній боротьбі.

ПЕРЕДУМОВИ ТА МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ВЕТЕРАНІВ

Унікальність війни за Незалежність України не лише в масштабах російської агресії, а й у складі Сил оборони України. На відміну від регулярних армій, які сформовані з кадрових військових, ЗСУ та інші військові формування (Нацгвардія, сили ТрО, правоохоронні та розвідувальні органи, що забезпечують оборону держави тощо) значною мірою складаються з добровольців і мобілізованих, тобто осіб молодого віку (30–45 років) з різних невійськових сфер зайнятості: освітян, підприємців, айтівців, будівельників, представників органів місцевого самоврядування та інших.

Співвідношення чисельності військових до цивільного населення в Україні в 2025 році сягає 3,43%, в Ізраїлі співвідношення військових і цивільного населення становить 1,73%, у США — 0,5%. У військо залучені люди з найрізноманітніших сфер, і повертатимуться вони також в різні галузі. Відповідно, і ветеранська спільнота України сформована з людей з різноманітним довоєнним досвідом, освітою, професійною та громадською діяльністю тощо.

Подальше повернення в цивільне життя — тривалий і непростий процес, який потребує часу, залученість у культурний контекст, звикання до нового середовища та віднайдіння нового себе, нової ідентичності. На етапі повернення в цивільне життя ветерани часто змінюють фах, рід занять тощо. Ці процеси є елементом природного зростання особистості після того, як вона набула досвіду військової служби.

Частина захисників і захисниць, маючи політичні амбіції або кар'єру до того, як долучилися до війська, відчувають потребу реалізувати їх і після демобілізації, тоді як деякі ветерани відкривають у собі такі амбіції вперше. Непоодиноким є запит ветеранів на підвищення рівня обізнаності та підтримки для участі в політиці.

Механізми політичного представництва ветеранів, їхньої участі у виборчих процесах, партійному та громадському житті залишаються нерозвиненими. Ветерани перебувають здебільшого в статусі суб'єктів, наприклад, отримувачів послуг. Описаний

стан справ може створювати інституційну невидимість ветеранського досвіду в державному управлінні та послаблювати потенціал демократичного оновлення. А відсутність згадок у виборчому та партійному законодавстві про ветеранів як цільову групу може бути фактором більшої структурної невидимості.

Під час воєнного стану виборчий процес, який суспільство часто ототожнює з політичною участю, тобто можливість обиратися на посади й обирати кандидатів, неможливий. Однак участь у політичному житті передбачає ширший контекст будь-якого політичного впливу на систему, державні інституції, ухвалення рішень завдяки діяльності громадських ініціатив, організацій, об'єднань та рухів, використанню особистого бренду тощо.

Ветеран Дмитро Козятинський 22 липня закликав українців зібратися на акцію протесту в Києві о 20:00 біля театру імені Івана Франка проти закону щодо позбавлення незалежності НАБУ та САП. Акція стала першою в серії громадських протестів, які зрештою змусили відновити незалежність антикорупційних органів.

Фото з відкритих джерел

Спільне дослідження Міністерства у справах ветеранів, Українського ветеранського фонду та robota.ua показало, що найбільш бажаними сферами працевлаштування для ветеранів і ветеранок є державна служба (для 35,4% респондентів) і місцеве самоврядування (27,6%).

Показовим є дослідження, яке на замовлення Руху ЧЕСНО проводили соціологічна служба Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва в серпні 2024 року. Так [70% українців](#) позитивно ставляться до участі ветеранів російсько-української війни в політиці, причому ставлення до політичної участі ветеранів у респондентів різного віку та з різних регіонів є подібним. Стать, рівень освіти та заробітку респондентів не має впливу на ставлення до участі ветеранів у політиці.

Перспективи політичної участі ветерана

Дослідження Українського ветеранського фонду [«Потреби ветеранів 2023»](#) показало, що, на думку самих ветеранів, членів їхньої спільноти після війни будуть запрошувати до членства в різних політичних силах, передусім задля піару та розширення аудиторії. Самі ж ветерани-політики, як ніхто інший, розуміють потреби ветеранської спільноти і здатні просувати та захищати інтереси ветеранів та їхніх родин у політикумі. Водночас успішна реалізація політичних амбіцій як частини своєї життєвої місії має безпосередній вплив на [задоволення потреб](#) і підтримку добробуту ветерана.

Однак сам по собі військовий досвід не гарантує політичного успіху — політиці необхідно навчатися, адже без підготовки ветеран може зазнати репутаційних втрат і втратити довіру та повагу, зокрема зважаючи на певний радикалізм у проявах громадянської позиції та ідеї більш авторитарних методів управління в поствоєнній Україні.

Під час VII Міжнародного ветеранського форуму президент Володимир Зеленський [наголосив](#), що Україна покладає великі надії на ветеранську спільноту, яка довела свою небайдужість до долі держави та знає ціну незалежності.

«Будь-яка нація, яка пройшла шлях трансформації та здобула своє місце серед справжніх лідерів світу, спиралась на цьому шляху на ті чи інші ключові спільноти в суспільстві — спільноти змін. І зараз у нас, у нашій державі, такою спільнотою можуть стати саме ветерани — кожен і кожна, хто бажає після захисту України стати провідником змін для України. І, зокрема, на суспільному рівні, у громадському житті, у кожній нашій українській громаді», — сказав він.

Державна ветеранська політика

Ветеранська [політика](#) визначається понад 20 законами України, 13 указами президента України та понад 30 іншими підзаконними актами. Як і в [попередні роки](#) російсько-української війни, вона є одним із [пріоритетних напрямів дій уряду](#) на 2025 рік, який передбачає:

- підвищення рівня якості життя ветеранів війни;
- надання соціальних послуг, зокрема психологічної допомоги;
- забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб;
- підтримку та розвиток підприємництва ветеранів;
- розвиток та популяризацію спорту ветеранів війни;
- розвиток мережі ветеранських просторів;
- вшанування пам'яті загиблих та померлих захисників і захисниць тощо.

Варто зазначити, що однією із засад сучасної ветеранської політики є [економічна незалежність](#) ветеранів і ветеранок, тобто доступність гідних можливостей працевлаштування та зарплати, завдяки підтримці ветеранського [підприємництва](#) та [працевлаштування](#).

Також у Верховній Раді обговорюють можливість посилити працевлаштування ветеранів війни на державну службу завдяки [10%-им квотам](#) для держсектору та держпідприємств. А невеликі заробітні плати на низьких посадах, які стають першою кар'єрною ланкою на державній службі, пропонують компенсувати своєрідними стипендіями. Адже саме держава наразі є [найбільшим роботодавцем](#) України.

[Дослідження](#) ЧЕСНО показало, що до [реорганізації](#) міністерств у липні 2025 року кількість працівників, які мають статус ветерана, становила 4%, причому в тодішньому Міністерстві культури та стратегічних комунікацій, попри його [широку залученість](#) у ветеранську політику, не працював жоден ветеран.

У профільному Мінветеранів, відповідальному за розробку Ветеранської політики, станом на червень 2025 року працювало 38

ветеранів, зокрема 18 на керівних посадах, на штат 214 осіб (17,8%).

При обласних, районних військових адміністраціях та в територіальних громадах [створені](#) [структурні підрозділи](#) з питань ветеранської політики, однак репрезентація ветеранів у цих підрозділах потребує додаткового вивчення.

Стратегія ветеранської політики

[Стратегія ветеранської політики](#) на період до 2030 року, серед іншого, покликана забезпечити комплексну державну підтримку для відновлення добробуту ветеранів і ветеранок в економічній, соціальній та політичній сферах, зокрема залучення до роботи в органах державної влади та місцевого самоврядування, а також громадських об'єднаннях. Проте залучення ветеранів до державної служби несе більш декларативний характер.

Очікується, що економічний добробут ветеранів позитивно вплине на економічну ситуацію в Україні в широкому контексті, зокрема завдяки розвитку ветеранського підприємництва. Загалом Стратегія має на меті допомогти ветерану стати успішною людиною, яка не залежить від державних пільг, приміром безкоштовного проїзду, а може створити нові робочі місця та запропонувати гідну роботу для побратимів і цивільних, стати рушієм розвитку громади та держави. Для цього ветеранам потрібна самодисципліна, яку допоможуть розвинути програми ветеранського спорту, та підвищення кваліфікації завдяки доступним програмам від навчальних закладів і Державної служби зайнятості.

Варто зазначити, що стратегія закладає принцип кроссекторальності: ветерани мають бути представлені в усіх сферах, особливо дотичних до ветеранської та патріотичної теми, питань української ідентичності, вшанування пам'яті тощо.

Стратегія повернення з військової служби до цивільного життя

Ще одним довгостроковим планом, який визначає основні напрями державної політики, є Стратегія формування системи [повернен-](#)

[ня з військової служби](#) до цивільного життя до 2033 року. Вона покликана впровадити підтримку військовослужбовців і ветеранів війни, яка застосовується в державах-членах НАТО та ЄС. Поміж іншим, стратегія має розв'язати низку проблем, серед яких низький рівень залучення до соціально-економічного та культурного життя громади, стигматизація, сегрегація та самосегрегація тощо.

Стратегія має на меті створити інституційні, соціально-економічні та політичні умови для успішної реабілітації, соціально-економічної та політичної реінтеграції учасників системи повернення, враховуючи як індивідуальні потреби, так і потреби спільноти. Окрім того, Стратегія передбачає оновлення законодавчих норм для покращення системи повернення, зокрема підтримки відновлення ветеранів, а також містить аспекти, які можуть торкатися політичної участі або забезпечення прав ветеранів (на доступ до інформації, правової підтримки, участі в консультаціях тощо).

Місцеві програми з ветеранської політики

Громади також розробляють ветеранські політики на місцевому рівні. Причому це характерно як для великих обласних міст, наприклад [Львова](#), так і для відносно невеликих селищних громад, приміром [Первомайська](#). Особливістю таких програм є те, що вони враховують потреби конкретних ветеранів та членів їхніх родин, які проживають у громаді, та наявний ресурс для того, щоб надавати соціальні, медичні та інші послуги. Також передбачається моніторинг ефективності програм і можливість їх коригування. Крім того, до розробки місцевих політик активно долучаються та залучаються самі ветерани та члени їхніх родин, громадські активісти. Ці програми також пропонують можливість отримати допомогу від міжнародних або місцевих партнерів, наприклад місцевого бізнесу.

Варто зазначити, що в Україні чинна низка нормативно-правових документів щодо [соціального захисту](#) ветеранів, [функціонування ветеранських просторів](#), [статусу ветеранів](#) тощо. Однак ці документи не мають безпосереднього впливу на можливості ветеранів здійснювати політичну активність. Проте успішна реалізація наведених стратегій допоможе ветеранам відновитися

й реінтегруватися в цивільне життя та побудувати політичну кар'єру тим, хто має такі амбіції.

Політична освіта

Участь ветеранів і ветеранок у житті країни передбачає не лише економічну складову, а й можливість рівного доступу до [участі](#) в суспільно-політичному житті, як і в інших членів суспільства. Це також є однією зі складових реінтеграції та визнанням [внеску](#) ветеранів і ветеранок у захист України.

Політична активність потребує не лише амбіцій, а і певних навичок. З грудня 2024 року Міністерство освіти та науки за підтримки уряду Німеччини [запустило](#) платформу [«Освіта для ветеранів»](#). Станом на вересень 2025 року на платформі представлені навчальні програми різних галузей освіти, зокрема і такі, які можуть допомогти у веденні активного громадського та політичного життя, приміром «Політологія», «Геополітика», «Міжнародні та регіональні політичні комунікації», «Публічне управління та адміністрування», «Публічне управління розвитком громад та територій» тощо. Громадські організації також за допомогою міжнародних партнерів запускають школи лідерства, наприклад [Програма ветеранського лідерства](#) від Руху ЧЕСНО та Школи публічного управління Українського католицького університету.

[Програма ветеранського лідерства](#) — це спеціалізована на темі політичного лідерства багатомодульна навчальна програма для ветеранів і ветеранок, які прагнуть впливати на розвиток країни та своїх громад. Сертифіковану програму, яка спрямована на вивчення національних політичних процесів і державного управління, створено Рухом ЧЕСНО та Школою публічного управління УКУ. Навчальний процес передбачає чотири триденні модулі з фокусом на особисте лідерство, державотворення, законодавчий процес та організацію державної влади. Учасники також вивчають комунікації, виборчі технології, вчать розробляти та адвокатувати політики. Під час навчання команда програми запрошує практиків — серед спікерів і гостей є чинні політики, держслужбовці, журналісти та різні експерти, які діляться досвідом із учасниками.

Найважливішим елементом є створення ветеранського ком'юніті — спільноти,

де учасники підтримують одне одного, обмінюються досвідом і разом працюють над важливими змінами в країні. Відбір до програми відбувається в два етапи: заповнення реєстраційної форми та онлайн-співбесіда з відібраними кандидатами. Кожна хвиля програми охоплює 25 ветеранів і ветеранок, які мають громадські або політичні амбіції.

Перша хвиля Програми ветеранського лідерства [завершилася](#) в березні 2025 року, зібравши потужну групу учасників із різних регіонів України, які вже сьогодні реалізують власні ініціативи в громадах і на національному рівні. Друга хвиля Програми так само [стартувала](#) офлайн у Львові, у співпраці зі Школою публічного управління УКУ у вересні 2025 року. З метою розширити напрями навчальних активностей у вересні [відбулася](#) перша Програма ветеранського лідерства у Великій Британії, на базі Бізнес-школи Університету Ворика (Warwick Business School) та провідних британських інституцій.

Команда проєкту також організувала серію [регіональних навчальних сесій](#) для ветеранів у громадах, реалізує [інформаційну кампанію](#) із заклик до ветеранів долучатися до громадської й політичної участі та працює над курсом для фахівців із супроводу ветеранів. Щоби розширити вплив цих активностей та зробити їх більш інклюзивними, команда Руху ЧЕСНО [налагодила партнерство](#) з ключовими стейкхолдерами та партнерами у ветеранській тематиці під час стратегічної сесії щодо залучення ветеранів до політичного життя. [Меморандум про співпрацю](#) був підписаний також і з Міністерством у справах ветеранів.

Іншим прикладом освітньої ініціативи є [Центр лідерства захисників України](#) як університетський центр у структурі Національного університету «Києво-Могилянська академія», що сфокусований на тому, щоб посилити лідерський потенціал ветеранів і ветеранок через освіту та спільноту. В межах Центру було реалізовано навчання двох когорт ветеранів і ветеранів за сертифікатною програмою «Лідерство і Стійкість». Метою програми є підтримка та професійне підсилення ветеранів і ветеранок, які прагнуть активно долучатися до публічної політики, розбудови громад та інших лідерських ініціатив задля відновлення й зміцнення України. Програма надає студентам унікальні можливості для взаємодії з

лідерами у сфері освіти та міжнародної адвокації України.

У 2024–2025 році ініціатива «Спільнота Дії» мережі випускників Центру Лідерства об'єднала 67 ветеранів і ветеранок, студентів, викладачів та адміністрацію НаУКМА. Спільнота сприяє співпраці, обміну досвідом і реалізації спільних ініціатив, посилюючи взаємодію всередині університету та з ширшою громадою. У 2025–2026 роках планується розширити спільноту ще на 100 випускників.

Загалом наразі активно створюються та функціонують Центри ветеранського розвитку при українських університетах, що є частиною інфраструктури підтримки військовослужбовців, ветеранів та їхніх родин. У таких центрах увага до політичних тематик є значно меншою, ніж у вищезгаданих програмах, проте загалом такий формат взаємодії сприяє підвищенню рівня освіти, психологічної підтримки, посттравматичного розвитку, професійної орієнтації та можливостей перекваліфікації.

Такі центри допомагають ветеранам вибудувати нову професійну траєкторію, знайти себе в громадському та суспільному житті, отримати менторську підтримку та доступ до академічного середовища, яке сприяє відновленню й розвитку. Завдяки партнерствам із громадами, роботодавцями та фахівцями різних сфер університетські центри стають точками сили для ветеранів у регіонах. Прикладом такої моделі є [Центр ветеранського розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка](#).

Нормативна рамка участі ветеранів у політиці

Ветерани, як і інші українці, мають активне та пасивне виборче право, тобто можливість вільно голосувати на виборах та референдумах і бути обраними до органів влади.

Участь у виборчому процесі

[Виборчий кодекс](#) встановлює виборче право для всіх громадян України на рівних засадах. Рівність прав і можливостей суб'єктів виборчого процесу (кандидатів, партій) забезпечується заборонами привілеїв чи обмежень кандидатів за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального

походження, майнового стану, місця проживання, інвалідності та стану здоров'я, за мовними або іншими ознаками.

Наразі в Україні більшість ветеранів є чинними військовослужбовцями, адже звільнитися з армії можна лише за [обмеженим переліком підстав](#), зокрема:

- за віком — досягнення 60 років або 65 для вищих офіцерів;
- за станом здоров'я — на підставі висновку ВЛК про непридатність до військової служби;
- у зв'язку з набранням законної сили обвинувального вироку суду, яким призначено покарання у вигляді позбавлення волі, обмеження волі або позбавлення військового звання;
- через сімейні обставини або інші поважні причини (якщо військовослужбовці не висловили бажання продовжувати військову службу).

За словами наразі вже колишнього міністра оборони Дениса Шмигала, після завершення повномасштабної війни [не планується різко знижувати](#) чисельність Сил безпеки та оборони України.

«Це буде дуже плавний і прорахований процес, і він буде не швидким, він буде плавним», — сказав він.

Крім того, в Міноборони [планують](#) після оголошення демобілізації залучити до штату мирного часу 40% військовослужбовців.

Проте Виборчий кодекс забороняє військовослужбовцям, поліцейським, співробітникам Служби безпеки України, особам рядового чи начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України та особам, які проходять альтернативну (невійськову) службу, бути:

- офіційними спостерігачами на виборах;
- уповноваженими представниками кандидата на пост президента України;
- представниками партії в Центральній виборчій комісії;
- представниками організації партії у виборчій комісії;
- довіреними особами кандидата в депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, районних у місті рад, а також кандидатами в депутати міських, сільських, селищних рад.

Водночас військовослужбовці можуть [брати участь](#) у всеукраїнському й місцевих референдумах, обирати та бути обраними до відповідних місцевих рад та інших виборних державних органів.

Військовослужбовці, зокрема й ветерани-військовослужбовці, обрані на виборні посади до місцевих рад, де працюють на постійній основі, прикомандировуються до місцевих рад із залишенням на військовій службі. За законом [№ 93-IV](#) «Про статус депутатів місцевих рад» на постійній основі працюють секретарі сільської, селищної, міської ради, голови, заступника голови районної, обласної, районної у місті ради. Тобто вони, на відміну від депутатів місцевих рад, здійснюють свої повноваження, пориваючи з виробничою або службовою діяльністю.

Також чинні військовослужбовці можуть бути і народними депутатами — на строк виконання депутатських повноважень їх прикомандировують до Верховної Ради, а після закінчення повноважень, як і у випадку з місцевими радами, вони повертаються до військового формування, щоб і надалі проходити службу.

Для того, щоб військовослужбовці могли реалізувати своє право бути обраними, їхні командири повинні створити належні умови. Таким чином, якщо командир не дотримується норми, військовослужбовець може звернутися до суду. Втім, розгляд може затягнутися, а рішення суду буде не актуальним — приміром, якщо суд винесе рішення після закінчення терміну подачі списків.

Ймовірно, деякі чинні військовослужбовці можуть використати балотування, наприклад, на посаду голови громади, як спосіб не продовжувати службу, принаймні тимчасово.

Крім того, дискусійними є питання поєднання військової служби з посадою депутатів місцевих рад, які виконують свої повноваження, не перериваючи виробничу або службову діяльність. Адже військова служба може стати перепоною для виконання повноважень, наприклад, якщо громада віддалена від місця служби, а долучення до засідання рад у режимі онлайн ускладнене або не проводиться.

Участь у діяльності політичних партій

Закон [№ 2365-III](#) про політичні партії встановлює, що військовослужбовці не можуть бути членами політичних партій.

На думку деяких респондентів, ця норма є застарілою та нелогічною і потребує доопрацювання. Наприклад, заборона може поширюватися на керівні посади в партіях, щоб не зашкодити єдності війська.

Після закінчення повномасштабної війни деяким ветеранам доведеться обирати між військовими амбіціями та політичними прагненнями. Це може послабити голос і позицію ветеранської спільноти, а також зробити її частину невидимою.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ВЕТЕРАНІВ

Україна вивчає практику інших країн, щоб розробити та реалізувати ефективну та наскрізну ветеранську політику. Проте український досвід уже є [унікальним](#). Більшість ветеранів і чинних військових мали повноцінну немілітарну кар'єру в цивільному житті до того, як долучилися до Сил оборони, та мають зробити своєрідний зворотний перехід після демобілізації.

Кожна країна, в якій є військовий досвід, має свої особливості у формуванні та розвитку ветеранської політики, яка передбачає не лише соціальні гарантії, а й розвиток ветеранського бізнесу, освіти, залучення ветеранів до прийняття рішень та політичне представництво.

У межах дослідження ми розглянули досвід країн із різними моделями реінтеграції ветеранів та їхньої участі в політичному житті держави.

Найближчим до українського є досвід Республіки Хорватія, яка боролася за незалежність із Соціалістичною федеративною державою Югославією і де після війни та здобуття незалежності ветерани стали основою політичного та державотворчого процесу. Оскільки соціально-економічна структура хорватського війська співмірна з українською, це дає можливість краще зрозуміти виклики реінтеграції, зокрема залучення ветеранів у політичне життя.

Також ми вивчали приклад США, де є висока частка ветеранського представництва в партійному та федеральному політичному ландшафті. Там військова служба розглядається як професія, а розвинута система реінтеграції починається ще під час служби.

Окрім того, в дослідженні ми подали приклад високомілітаризованої держави — Ізраїлю, де військова служба є обов'язковим і постійним елементом життя.

Для України критично важливо інтегрувати й адаптувати найкращі практики інших країн, щоб ветеранська спільнота стала невід'ємною частиною демократичного цивільного суспільства.

Хорватія

Війна за незалежність Хорватії (1991–1995), коли країна боролася за незалежність, територіальну цілісність та суверенітет проти Югославської Народної Армії (ЮНА) та сербських повстанців, призвела до [масштабних руйнувань](#) економіки й інфраструктури, а також сформувала [велику групу ветеранів](#) — понад 500 тис. осіб, або ж майже 12% населення. Колишні військові стали потужною політичною силою як в електоральному плані, так і безпосередньо в політичному розрізі, а не лише отримувачами соціальних послуг, зокрема медичної допомоги, реабілітації, соціальних пільг. Ветерани в Хорватії стали символом легітимності незалежної держави як у військовому, так і в суспільно-політичному вимірі.

У 1990-х та 2000-х роках ветерани створювали громадські організації, які надалі стали ключовими акторами політичної мобілізації. Вони адвокатували закони, організовували протести, а з 2017 року отримали гарантоване фінансування з місцевих бюджетів. Завдяки їхній громадській активності, мітингам та протестам, ветеранська політика почала набирати обертів [з середини 2010-х років](#), коли, зокрема, запровадили інструменти для розвитку ветеранського бізнесу. Однак певні програми запускалися і раніше. Приміром, з 2004 року в Хорватії діє «Програма професійного навчання та працевлаштування для хорватських ветеранів і дітей загиблих, ув'язнених або зниклих безвісти», яка створила освітнє підґрунтя для подальшого розвитку ветеранських кооперативів. У кожному місті країни є [ветеранські клуби](#), які мають державне фінансування. В таких клубах ветерани не лише проводять дозвілля, а й об'єднуються для ведення бізнесу чи вирішення питань спільноти на місцевому чи національному рівні.

Правоцентристська партія «Хорватський демократичний союз» (ХДС, HDZ) [традиційно спирається](#) на ветеранів як на електоральну базу завдяки пільгам. Ветеранські організації також виступали в ролі опозиції, коли Соціал-демократична партія Хорватії (СДП, SDP) була при владі.

Також ветерани беруть активну участь як кандидати в депутати. [Дослідження](#) 2016 року щодо голосувань після війни протягом п'яти повоєнних виборчих циклів демонструє, що громади, які більше постраждали у війні, непропорційно підтримують правоцентристську партію, яка привела країну до незалежності та була ключовим актором протягом усієї війни. Ба більше, ця тенденція майже не зменшується з часом, що свідчить про те, що досвід війни громад став невід'ємною частиною їхнього політичного вибору.

[Дослідження](#) 2021 року чотирьох тисяч кандидатів у двох циклах парламентських виборів показало, що в громадах, які постраждали найбільше, ветерани-кандидати продовжують отримувати суттєву електоральну перевагу. В регіонах, які уникли такого досвіду, їхня підтримка, навпаки, нижча. Така розбіжність особливо виражена для кандидатів від націоналістичних правих партій.

У Саборі, однопалатному парламенті Хорватії, склався помітний прошарок [депутатів-ветеранів](#), які активно впливають на політичний дискурс. Дослідження 2020 року щодо представництва, ветеранів та ідеології в повоєнних парламентських дебатах показало, що депутати-ветерани частіше апелюють до травм, втрат, страждань і морального обов'язку держави перед воїнами та жертвами війни, а особистий бойовий досвід переважає ідеологічні відмінності. Крім того, сама наявність ветеранів-депутатів підвищує якість політичного дискурсу.

Також у Саборі функціонує [Комітет у справах ветеранів війни](#), завданням якого є формування та моніторинг політики, пов'язаної з правами та захистом хорватських ветеранів та інших жертв війни і тоталітарних режимів. До його складу, крім депутатів, входять також члени, відібрані з ветеранських асоціацій. [Очільник Міністерства у справах ветеранів Хорватії](#), яке контролює ветеранську політику, є ветераном.

США

Політика США щодо підтримки ветеранів [розвивалася](#) протягом всієї історії незалежності, починаючи з Громадянської війни (1861–

1865 років), єдиної, де конфлікт відбувався безпосередньо на території країни. Відтоді ветеранська політика пройшла шлях від нерозуміння проблем ветеранів, залежності та стигматизації до комплексної та людиноцентричної системи, яка оновлюється й досі.

У США [повернення](#) військових до цивільного життя є структурованим та вважається доволі безболісним, адже їх готують до того, що не всі продовжать військову кар'єру з моменту вступу до військового підрозділу. Ще до звільнення зі служби військові проходять курси з реінтеграції. У країні надають перевагу інвестиціям в освіту, а не пільгам і заохочують ветеранів до навчання та розвитку.

Успішна ветеранська політика стала однією з причин різкого зростання народжуваності після Другої світової війни, так званого бебі-буму середини 1950-х років. Колишні військові отримали житлові позики з низьким відсотком, що, зокрема, суттєво пожвавило всі сфери економіки. Ветерани сформували заможний, освічений середній клас — основу демократії країни.

У 2022 році США виділило \$400 мільйонів на освіту ветеранів. При багатьох університетах є спецкласи для ветеранів, а освіта має соціальну орієнтованість, що не лише знижує рівень безробіття, а й оптимізує ринок праці, зменшуючи конкуренцію в низькокваліфікованому секторі. Культура ветеранської політики також зробила навчання ветеранів для закладів ознакою престижу.

Держава підтримує і працевлаштування ветеранів. Наприклад, компанії, які хочуть отримати урядові контракти, обов'язково мають працевлаштовувати ветеранів. Також є програми підтримки розвитку власної справи та працевлаштування чоловіків і дружин ветеранів. Особлива увага приділяється підтримці ветеранів, що є [особами з інвалідністю](#), завдяки системі [Veterans Preference](#)⁴. Вони мають перевагу при працевлаштуванні практично на всі посади у федеральному уряді. Крім того, ветеранів заохочують до

⁴ Переваги для ветеранів (англ.)

[державної служби](#), де вони завдяки статусу отримують додаткові п'ять балів до резюме.

«Справи ветеранів — це не лише справи ветеранів. Ветерани билися на війні, щоб захистити свою країну, і коли вони повертаються — країна має битися за них», — керівник апарату Американської федерації державних службовців Корі Байтроу.

Ветеранські організації також мають потужний вплив на формування державної політики як лобістські групи. Успішність американської моделі ветеранської політики полягає й у політичному представництві ветеранів на всіх рівнях влади — від місцевих рад до Конгресу.

Станом на вересень 2024 року понад [700 000 ветеранів](#) працювали в різних федеральних департаментах та агентствах США, що становить 24% усіх федеральних працівників. Ветерани обіймають посади в різних сферах, проте найбільша їхня кількість (64,3%) пов'язана з оборонною галуззю.

До Палати представників 119-го Конгресу увійшло [80 ветеранів](#) як від демократичної (14 членів), так і від республіканської (66 членів) партії. У виборах 2024 року до Палати представників і Сенату взяли участь [189 ветеранів-кандидатів](#). Причому серед республіканців кандидатів ветеранів було вдвічі більше, ніж серед демократів — отже, можна припустити, що більша частина ветеранів є прихильниками консервативної ідеології. Варто зазначити, що ветерани-демократи, але не республіканці, мають [перевагу](#), балотуючись до Палати представників США завдяки виборцям, що не є традиційними прихильниками конкретної партії, та певною міжпартійною підтримкою з боку республіканців. Також ветерани отримують більшу підтримку в округах з вищою часткою виборців-ветеранів та в округах, які, як правило, більш прихильні до кандидатів у президенти від республіканців.

Водночас кількість ветеранів у Конгресі майже неухильно скорочувалася з середини 1970-х років, оскільки армія перейшла від моделі призову до добровільного контракту. Так у 1973 році лише кожен 4-ий член Конгресу ніколи не служив у війську. В 2025 році при-

близно кожен 6-ий член є ветераном, причому 9 із них — жінки.

Ветерани, які служать у Палаті представників та Сенаті, часто відіграють [вирішальну роль](#) в обговореннях військових операцій і пільг для ветеранів.

Ветерани є і серед сучасних [топполітиків](#) США. Приміром, віцепрезидент Джей Ді Венс, міністр оборони Піт Хегсет, радник з національної безпеки Майк Вольц та директорка Національної розвідки Тулсі Габбард брали участь у війні в Іраку та Афганістані. Тенденція зберігалася й у минулі роки. Наприклад, два ветерани війни у В'єтнамі: сенатор США [Джон Маккейн](#) був кандидатом від Республіканської партії на посаду президента в 2008 році, а [Джон Керрі](#) обіймав посаду Державного секретаря з 2013 до 2017 року і був кандидатом на пост президента від Демократичної партії в 2004 році.

Ізраїль

З часу проголошення незалежності геополітичні особливості обумовили розвиток Ізраїлю як високо мілітаризованої країни, де військова служба є невід'ємним елементом держави та суспільства. В Ізраїлі немає традиційного поняття «ветеран», і після закінчення служби чинний військовий отримує статус «звільнений солдат», «дійсний резервіст», «звільнений солдат з інвалідністю», «поранений солдат». Більшість звільнених військовослужбовців переходять у резерв до досягнення певного віку та зобов'язані брати участь у військових зборах. Військова служба обов'язкова як для чоловіків, так і для жінок (до народження першої дитини), що не належать до ортодоксальних спільнот⁵.

Колишні військовослужбовці, особливо з Повітряних сил, спецпідрозділів та зовнішньої розвідки, навіть після виходу на пенсію з резерву є [шанованими членами спільноти](#), їхня позиція може бути ключовою при ухваленні політичних рішень. Крім того, ветерани традиційно входять до складу Кнесету, однопалатного парламенту Ізраїлю. Так, у 2022 році зі 120 членів Кнесету 25-го скликання 9 [обіймали керівні посади в](#)

⁵ Загальнообов'язкова військова служба, попри її соціальну значущість і популяризацію, на практиці [охоплює не всіх](#) громадян. Наприклад, у 2018 році орієнтовно 67% призовників, були призвані на службу. А [жінки в Збройних силах](#) Ізраїлю становлять приблизно 40% призовників та майже 25% офіцерського складу.

[Армії](#) оборони Ізраїлю (начальники штабів, генерал-майори запасу, бригадні генерали та полковники, двоє служили в поліції, та ще двоє у ШаБаК (служба безпеки Ізраїлю) та Моссад (зовнішня розвідувальна служба). З 13 колишніх силовиків у парламенті 3 — жінки. Варто зауважити, що і прем'єр-міністр Ізраїлю [Беньямін Нетаньягу](#) (1996–1999 роки, 2009–2021 роки, 2022 – триває) закінчив військову службу у званні капітана, згодом брав участь у бойових діях під час війни Судного дня.

Ключовою структурою у ветеранській політиці Ізраїлю є [Міністерство оборони](#). Залежно від статусу та потреб звільненого військовослужбовця ним опікуються різні структури відомства, зокрема й у співпраці з іншими міністерствами. Значну увагу приділяють [профорієнтації](#), здобуттю освіти та навчанню звільнених солдатів. Загалом Ізраїль пропонує 154 варіанти пільг і переваг для звільнених військових, військових з інвалідністю та членів родин, тоді як у Хорватії їх 52, а у Великій Британії — 41.

ПОЛІТИЧНИЙ ШЛЯХ УКРАЇНСЬКОГО ВЕТЕРАНА

Для виявлення сенсів, логіки мислення, прихованих мотивів і системних проблем, які не можна виявити через анкетування чи статистику, ми провели 14 глибоких інтерв'ю з трьома групами стейкхолдерів (ветеранами, політиками та експертами), щоб виявити мотивацію, бар'єри, досвід та бачення різних груп щодо участі ветеранів у політичному житті України. Глибокі інтерв'ю дозволили зафіксувати комплексне бачення самих ветеранів, політиків, експертів і представників ЦОВВ щодо лідерського потенціалу ветеранської спільноти; водночас вони не мали виявити кількісні показники.

Результати глибоких інтерв'ю показують: долучення ветеранів до політичного життя — це не лише питання їхньої особистої реалізації, але й важливий ресурс для оновлення демократичних інститутів, підвищення довіри громадян і зміцнення держави в умовах тривалої війни. Ветерани сприймаються суспільством як важлива соціальна група з високим рівнем довіри. Проте група є вразливою до упереджень та потенційно може стати об'єктом дезінформаційних кампаній чи політичних маніпуляцій. Разом із тим існує сумнів, чи зможуть ветерани перетворитися на самостійну політичну силу.

Політичне лідерство в контексті дослідження [не зводиться](#) лише до виборів чи партійної діяльності. В час війни підготовка до політичних перегонів сприймається негативно, проте ветерани вже зараз формують нову культуру відповідальності завдяки високій чутливості до справедливості. Наразі до цивільного життя повертаються ветерани, які раніше були цивільними [низки сфер](#). Вони повертаються не лише в різні сектори економіки, а й у громадський та політичний активізм.

Однак наразі значна частина ветеранів продовжує військову службу, а ті, хто звільнився, здебільшого мають серйозні поранення та перебувають у процесі тривалої реінтеграції загалом та реабілітації зокрема, а також морально і фізично залучені до підтримки фронту та побратимів. Таких ветеранів орієнтовно 80%, на думку респондентів-ветеранів.

Досвід залучення ветеранів до політики в Україні

Під час аналізу глибоких інтерв'ю показовим було те, що респонденти, здебільшого з ветеранської спільноти, посилалися на досвід інших країн, зокрема Ізраїлю, США та Швеції, однак рідко згадували приклади з попередніх епох України — Другої світової війни, війни в Афганістані тощо.

Серед ветеранів у політиці вони згадували своїх побратимів-депутатів VIII скликання Верховної Ради (листопад 2014 року — травень 2019 року), таких як [Михайло Гаврилюк](#) та [Володимир Парасюк](#). Ветерани вважали їхні приклади як позитивними, через відданість захисту України, тобто їхнє повернення на фронт, так і негативними — через політичну неспроможність. Респонденти-ветерани вважають, що у VIII скликанні парламенту військових було замало, і вони не змогли «переломити» систему та фактично були використані як бренд.

«Політична система їх взяла нізвідки, зробила обгорткою, запустила у Верховну Раду, потім нівелювала якісь переваги ветеранів. Вони перетворилися на якихось непомітних, скандальних та анекдотичних персонажів... У Верховну Раду в 2015 році зайшло лише 20–30 військових ветеранів, якщо парламент буде на 50–70% сформований з ветеранів, то ніхто не зможе на нього впливати», — ветеран, регіональне представництво (Схід).

Проте невдалу політичну кар'єру ветеранів респонденти з інших груп пов'язують із відсутністю компетенцій, адже досягнення результату на політичній арені — командна робота людей з різних груп (колеги-політиків, бізнесу тощо), але й подекуди — суто з характеристиками людини.

«У Раду зайшов “Народний фронт”, це переважно партія військових була. І чи була ця сила дуже корисною для України, чи зробили вони якусь там реформу, навіть у тій самій військовій сфері, чи ще щось? Мені здається, ні. Один політичний цикл, і більше цієї політичної сили не було», — опозиційна народна депутатка.

На думку ветеранів, існує низка прикладів ефективної роботи ветеранів-посадовців на регіональному рівні та в громадах. Варто зазначити, що ставлення до політиків місцевого рівня у цієї групи респондентів значно м'якше — вони відзначали їхню успішність, відкритість місцевої влади. Так ветеран зі Сходу України розказав про навчальний проєкт [«Патріоти до влади»](#), завдяки якому приблизно 30 зі 100 ветеранів-учасників зі Слобожанщини стали депутатами на місцевих виборах 2020 року.

Те, що ветерани, зокрема й учасники Революції гідності, з 2014 року брали участь у виборах через партійні списки та громадські компанії, ставали громадськими діячами, є природним процесом.

«Якщо говорити про успіх, такі успішні кейси навіть, які є, дуже багато ветеранів справді заходять через різні громадські такі ради, які контролюють. Наприклад, ми говоримо про громадську раду, яка контролює, наприклад, Міністерство оборони щодо корупції. Наскільки пам'ятаю, її очолює Юрій Гудименко взагалі. Я вважаю, що це також класний кейс», — чоловік, член молодіжного крила партії.

Однак масштабувати успіхи або невдачу конкретного ветерана на всю спільноту є недоцільним, адже це все окремі, різні люди, які зрештою не відповідальні за дії своїх побратимів. Приміром, деякі ветерани все ж таки побудували успішну політичну кар'єру, як [Михайло Бондар](#), який став народним депутатом VIII та IX скликань (від «Народного фронту» та «Європейської Солідарності»), та Герой України [Ігор Герасименко](#) від «Слуги народу».

«Статус ветерана не є ознакою того, що люди не помиляються, але додає довіру до людини, тому що вона все ж таки виконала свій обов'язок перед державою. Але не всі проходять мідні труби. Іноді, навіть будучи ветераном, люди починають помилятися і робити неправильні речі», — ветеран-народний депутат.

Також під час повномасштабної війни політичні актори можуть використовувати призначення ветеранів на політичні посади заради зміцнення довіри, вважає член молодіжного крила партії.

За оцінками респондентів-ветеранів, участь осіб із реальним бойовим досвідом у формуванні державної політики є критично важливою для запобігання повторенню стратегічних помилок. Вони вважають, що недостатнє представництво ветеранів у публічному управлінні після виборів 2019–2020 років мало негативний вплив на якість оборонних рішень, що, на їхню думку, стало одним із чинників вразливості держави перед початком повномасштабного вторгнення.

У Верховній Раді IX скликання станом на 2019 рік було 6 народних депутатів ветеранів (учасників АТО/ООС), тобто майже 1,5% всіх народних депутатів.

Зокрема перший заступник голови Комітету з питань національної безпеки, оборони та розвідки Михайло Забродський з 24 лютого 2022 року перебував у розпорядженні міністра оборони України. У 2023 році Верховна Рада достроково припинила його повноваження народного депутата за заявою нардепа, який вирішив повернутися до військової служби. Забродський є генерал-лейтенантом ЗСУ та був командувачем Десантно-штурмових військ у 2015–2019 роках.

Готовність інституційного середовища до політичної участі ветеранів

Опитані стейкхолдери демонстрували консенсус щодо демократичного майбутнього України та засновували свої відповіді щодо політичної участі ветеранів, виходячи з таких ключових передумов:

- Збережено державний суверенітет і політичний устрій країни. Більшість респондентів очікує сталого розвитку України як демократичної, суверенної держави, відкидаючи сценарії диктатури чи втрати державності.
- Участь ветеранів у політиці неминуча. Учасники дослідження очікують активної інтеграції ветеранів у політичне та соціальне життя. Ветерани так чи інакше будуть представлені в повоєнній владі на місцевому та національному рівнях, на

виборних посадах, у державній службі та місцевому самоврядуванні, а також інших політичних та публічних посадах.

- Демократичне політичне життя реактивоване. Респонденти переконані, що після воєнний виборчий процес буде відновлено згідно з демократичними процедурами.

Водночас опитані представники груп інтересів переконані, що рівень реальної політичної активності ветеранів безпосередньо залежатиме від конкретних соціально-економічних умов та політичного ландшафту країни після завершення війни. Ми зафіксували, що частина висловлених очікувань хоч і є позитивною основою для подальшого планування, наразі має характер ідеалістичних сподівань, що вимагають подальшої верифікації.

Частина державних структур та інституцій, а також політичних партій готові залучати ветеранів, однак здебільшого публічно впізнаваних. Водночас, на думку частини респондентів, інклюзія ветеранів може бути декларативною та формальною, а справжня мотивація — це прагнення відповідати запиту суспільства на участь ветеранів у процесах врядування.

Наприклад, респонденти-ветерани скептично ставляться до оголошеного збільшення кількості ветеранів серед працівників у всіх департаментах [Офісу президента](#). Вони вважають, що ініціатива «піарна» і залишиться або на рівні заяви, або співробітники-ветерани не будуть залучені до справ, а створюватимуть суто видимість інклюзивності ОП. Перетворення ветеранів на символічні фігури, що підсилюють імідж партії чи органу влади, є неприпустимим для ветеранської спільноти.

Проте відомі приклади ветеранів, що є реальними акторами в управлінні та прийнятті рішень. На рівні держави та громад ветерани вже залучені до політики та публічного врядування: вони працюють у міністерствах, зокрема на керівних посадах, є радниками голів громад і областей, працівниками й очільниками ветеранських відділів, народними депутатами та депутатами місцевих рівнів, а також лідерами думок, громадськими діячами тощо.

У державних інституціях спостерігається розвиток комплексних підходів праце-

влаштування ветеранів. Вони охоплюють залучення їх не лише до профільних (ветеранських) напрямів, але й на посади початкового чи нижчого рангу. В пілотному режимі також тестується механізм, за яким ветеранам надається перевага під час конкурсного відбору.

Водночас важливо зберігати певний баланс між колишніми військовими та цивільними на управлінських посадах, що, зокрема, сприятиме розвитку економіки.

«Україна не має стати країною для ветеранів, це буде провал нашої національної ідеї. Ветерану має комфортно житися — так само, як і цивільному. Мають бути і військові, і цивільні, і має бути баланс», — народна депутатка.

Відкритість політичних сил є, однак, як зазначають респонденти-політики, не настільки широка, як того прагнуть деякі ветерани, і є не в усіх партіях. Політсили демонструють готовність просувати ветеранів, які вже є частиною їхньої внутрішньої структури («колеги-політики»), або залучати медійних військових для зміцнення електорального іміджу. Водночас для ветеранів без попереднього політичного досвіду чи партійної афіліації вхідний бар'єр залишається високим, що створює розрив між суспільним запитом на оновлення еліти та реальною готовністю партійних інституцій до інклюзії нових лідерів.

Ветерани вважають залучення своєї спільноти до ухвалення рішень більш декларативним, хоча вони, як і респонденти з інших груп, знайомі з політичною діяльністю низки ветеранів, яка почалася до початку повномасштабного вторгнення на місцевому та національному рівнях.

Респонденти регіонального представництва вважають, що ветеранів не долучають у повній мірі до розробки законопроектів чи інших важливих процесів, а посади пропонують «своїм». Однак ці думки не є поширеними. Неefективність перших ветеранських політик, вважають інші респонденти, обумовлена тим, що їх розробляли цивільні фахівці, які розуміли реальних потреб ветеранів і спроможностей громад.

Конструктивна розробка політик, зокрема і ветеранських, потребує подальшого розши-

рення інструментів залучення, щоб усі групи інтересів були почуті та їхні позиції були відображені в нормативних документах. Вже зараз окремі ветерани є потужними лідерами думок і частиною національної ідентичності. Наразі вони реалізують себе переважно в громадських і волонтерських ініціативах. Також думку ветеранів враховують при розробці місцевих стратегій на фокус-групах, під час громадських слухань та обговорень тощо, зазначають ветерани з регіонів. Крім того, зацікавлені ветерани мають можливість долучатися до розробки законодавчих ініціатив, зокрема на робочих групах та в горизонтальних спільнотах, за словами одного з політиків.

Представники ветеранських громадських організацій систематично беруть участь у засіданнях, круглих столах і слуханнях Комітету Верховної Ради з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів.

Однак участь ветеранів у прийнятті рішень у деяких громадах може бути проблемною, адже самі ветерани не завжди мають мотивацію брати участь в ініціативах. Або ж залученість перетворюється на формальність.

«В умовах правового режиму воєнного стану ветерани, які демобілізувалися і хочуть розвивати свою громаду, зіштовхуються з тим, що механізми участі в процесі прийняття рішень на місцевому рівні непрозорі. Консультації, слухання, локальні ініціативи в багатьох громадах — це тільки формальність. Система прийняття рішень багато де закрита, непрозора. Безумовно, люди, які повернулися зі Збройних сил, відчують велике розчарування», — експерт виборчого процесу.

Ветеранські організації можуть бути політичними гравцями навіть без формального представництва у владі. У деяких випадках, єдино можливим способом політичного впливу для представників груп, що зазнають дискримінації, є інструменти адвокації та співпраця з депутатами, на думку респондента-ветерана з однієї з таких групи. Крім того, всеукраїнські ветеранські організації вже виступають «мостом» між спільнотою та владою. Однак відсутність сталих механізмів фінансування обмежує ефективність партнерства.

Деякі ветерани, які мають політичні амбіції, вже зараз готують фундамент для майбутньої політичної активності та участі у виборах, здійснюючи громадську діяльність та створюючи власний бренд. А військові, що мали політичну кар'єру, підсилюють свою репутацію ветеранським досвідом.

Також ветерани є потужним електоральним ресурсом. На думку деяких респондентів, політичні лідери сприймають їх саме так, а не як рівноправних партнерів або опонентів.

Сприйняття ветеранів як політичних акторів

Респонденти вказують, що в суспільстві зростає запит на участь ветеранів у політиці, а на майбутніх виборах люди активніше підтримуватимуть партії з ветеранами у списках. Ветерани ідентифікують себе як потенційного політичного суб'єкта та допускають певну консолідацію. Частково цю позицію поділяють і політики, але наголошують, що політична суб'єктність ветеранів має ґрунтуватися на візії, ідеології, цілях, стратегії тощо, а військовий досвід має лише посилювати позиції та аж ніяк їх не замінити.

Самі ж ветерани відзначають високий рівень довіри та підтримки до себе з боку суспільства, зокрема завдяки своєму внеску в захист України та моральному авторитету. Вони сприймають себе як правомірних і гідних претендентів на управлінські посади.

«Ветерани і ветеранки не просто мають право, а їм необхідно брати участь взагалі в політичному житті. Це люди з правильними цінностями, які точно знають ціну нашої країни, вони точно її цінують. І якщо вони були готові захищати її ціною, власне, здоров'я і життя, то, однозначно, вони знають відповідь на питання “чому?”», — ветеранка.

Аналіз свідчить про очікування високого рівня державницької позиції серед ветеранів, які потенційно можуть стати політичними акторами. Передбачається, що їхній досвід захисту суверенітету України є фундаментальною передумовою для уникнення антиукраїнських позицій та мінімізації ризиків співпраці з державою-агресором. Стейкхолдери переконані, що серед ветеранів, особливо добровольців, значно вищий відсоток патріотів і людей з високими моральними якостями, ніж серед тих, хто не воював. Є очікування, що ветерани-управлінці будуть більш стійкими

до маніпуляцій, корупції та інших негативних суспільних явищ.

«Я на 99% довіряю людям, які прийшли з фронту, і на 50% тим, хто тут працює. А тим, хто поїхав під час широкомасштабного вторгнення, я взагалі не довіряю... Є ще кластер ухилинтів — у політиці вони не потрібні, бо вони як там ухиляються, так і тут будуть. Людина по життю по-своєму ухиляється від складних ситуацій в житті. Реальний військовий, він не ухиляється, він у складні ситуації потрапляє», — народна депутатка.

Проте не виключені ризики, що ветерани також можуть брати [участь](#) у корупційних схемах чи пособництві РФ — залежно від того, який особистий вибір робить той чи інший конкретний політичний актор.

Таку ж думку висловлювали і респонденти з експертного середовища та політики. Втім, за словами респондентів-ветеранів, політична участь ветеранів можлива за наявності необхідних знань і компетенцій, що є вирішальними ознаками лідера «нової генерації». Наразі ветерани мають певні переваги, зокрема доступне навчання на регіональному, національному та міжнародному рівнях, зазначають респонденти.

«Треба запроваджувати стипендії, щоб людина могла на магістерській програмі не переживати про те, на що жити. Патріоти пожертвували своїм здоров'ям, часом на саморозвиток, дехто і життям. Вони б сформували нове покоління управлінців у державних і недержавних сферах. Це вкрай важливо для нашої молоді демократії, тому що старі еліти дуже корумповані», — ветеран із групи, що зазнає дискримінації.

Частина ветеранської спільноти наголошує на тому, якою важливою є соціальна рівність, та виступає проти створення для них привілейованого стану. Вони розглядають свій бойовий досвід і набуті під час служби навички як додаткову перевагу та потенціал, а не як підставу для виокремлення чи особливих умов.

«Коли ми писали стратегію розвитку громади на наступні 10 років, ми дуже довго з експертами сперечалися про те, що вони хотіли зробити окремий ветеранський блок. На що я дуже негативно реагувала, тому що не треба ветеранів виводити

окремо. Кожна сфера має бути пронизана ветеранською політикою. Ветерани такі самі люди, які отримують послуги з охорони здоров'я, освіти, абсолютно з кожного напрямку», — ветеранка.

У суспільстві притаманні ветеранам почуття справедливості, емпатія, готовність до жертвності, дисципліна та навички прийняття рішень у кризових ситуаціях формують їхній моральний авторитет і символізм, зазначають респонденти-ветерани. Ці риси можуть стати цінним ресурсом, коли йдеться про те, щоб посилити обороноздатність країни, сприяти розвитку ветеранської політики та гармонізувати українське законодавство зі стандартами НАТО.

Водночас ветерани є різними за своїми політичними поглядами, особистими переконаннями та досвідом. Їхнє об'єднання можливе лише навколо найбільш критичних питань, зокрема суверенітету й незалежності України, тому створення єдиної ветеранської партії є малоімовірним.

«Масова мобілізація привела до Збройних сил велику кількість різних спеціалістів — армія ніколи не була представлена такою кількістю людей з різним бекграундом, рівнем освіти, компетенціями. Цей потенціал треба використати. З іншого боку, треба забезпечити інтеграцію цих людей в мирне життя і участь їх в управлінні. Участь у виборчому процесі — це теж один із важливих способів інтеграції», — експерт виборчого процесу.

Ветеранські партії в Україні існували і раніше, зокрема [Партія ветеранів Афганістану](#), яку в 1993 році заснували ветерани афганської війни. Однак з 2001 року партія почала трансформацію та об'єднання з іншими силами і зрештою в 2005 році уклала стратегічне партнерство із Соціалістичною партією України, а згодом самоліквідувалась.

Законодавчі ініціативи, запропоновані в рамках навчальної програми ветеранського лідерства Руху ЧЕСНО та Українського католицького університету, переважно стосуються загальнодержавних системних проблем, а не лише політики підтримки ветеранів.

Основний фокус стоїть на оборонній та антикорупційній політиках, а також розвитку місцевого самоврядування. Крім того, є пропозиції щодо цифрової трансформації, енергетичної незалежності, демократичних процесів, освіти, зокрема профільної медичної та шкільної, молодіжної політики тощо.

З 54 ініціатив 32% стосуються інституційної реформи ветеранської політики, зокрема запровадження стандартів підтримки у громадах, акредитації реабілітації, забезпечення житлових потреб і розвитку економічного потенціалу.

Такий спектр нормотворчих пропозицій свідчить про системне, стратегічне мислення ветеранів та їхню готовність виступати повноцінними політичними суб'єктами, здатними генерувати та впроваджувати комплексні державні реформи, що виходять за межі їхнього безпосереднього соціального статусу.

Водночас ветерани й загалом військові зазнають систематичного хейту, зауважує респондент з експертного середовища.

«Для нашого суспільства ідеальний ветеран — мертвий ветеран. Люблять мертвих героїв. Нічого з цим поки що зробити неможливо. Якщо ти, наприклад, військовослужбовець — воюєш не так, якщо ветеран — списався через кумівство, комусь заплатив, хвороби не серйозні», — ветеран, експерт ветеранської політики.

Варто зауважити, що респонденти-чоловіки з усіх груп, крім представника групи, що зазнає дискримінації, говорили про спільноту ветеранів як про чоловіків — як через особистий досвід, так і через приклади інших чоловіків-ветеранів, — окрім єдиної побіжної згадки про невдалу політичну кар'єру [Надії Савченко](#). Тоді як жінки, зокрема і ветеранка, говорили як про досвід чоловіків, так і жінок. Ветеранська спільнота та загалом військовослужбовці сприймаються як чоловіче угруповання, хоча станом на березень 2025 року в Збройних силах України служать понад [70 тисяч жінок](#), з яких більше ніж 5,5 тисячі — безпосередньо на передовій. Тож існує ризик, що вклад жінок у боротьбу

за збереження України та їхній досвід буде невидимим.

Питання груп, що зазнають дискримінації (сексуальні, гендерні, національні та інші меншини), також залишається чутливим. Ветерани з таких груп мають суттєві застереження щодо можливості балотування через очікуване суспільне несприйняття.

«Суспільство не готове прийняти гея-військового в парламенті. Опозиція почне брудні кампанії, і це буде величезний стрес, з яким людині, яка пройшла війну, буде важко впоратися. [...] Рівність обов'язків чоловіків та жінок у захисті України зробить більшу частину суспільства дотичною до військової служби та ветеранської спільноти і таким чином сприятиме усуненню стереотипізації», — ветеран з групи, що зазнає дискримінації.

Ветерани мають потенціал для формування нової політичної еліти не лише через запит суспільства та амбіції частини спільноти, а й завдяки зменшенню конкуренції серед інших груп. Експерт з виборчого процесу зазначає, що наразі спостерігається зменшення кількості суспільних груп, зацікавлених у політичній участі. Це відбувається через низку об'єктивних причин, зокрема через особливості правового режиму воєнного стану. За його словами, громадяни отримали досвід, який свідчить про те, що залучення до політики є «достатньо ризиковою справою». Прикладом таких ризиків він навів обмеження на виїзд за кордон для окремих жінок-політиків місцевого рівня.

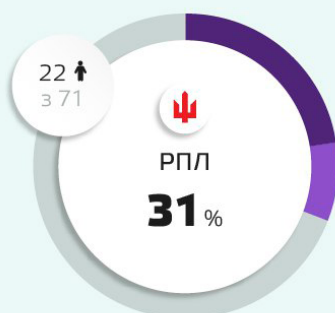
Ще одним аспектом є своєрідна невидимість політичних акторів, які мобілізувалися. У суспільстві побутує думка, яку підживлюють дезінформаційні проросійські кампанії, що [українські депутати не служать](#). Хоча дослідження Руху ЧЕСНО про депутатів-фронтників станом на кінець 2022 року показало, що [1205 депутатів](#) місцевих рад, з тих партій, які представлені у Верховній Раді, мобілізовані або підписали контракт. Провести повторне дослідження, щоб оновити дані, неможливо, адже більшість цих депутатів склали свої мандати, щоб зосередитися на військовій службі. Крім того, чинним військовослужбовцям заборонено бути членами партій.

ДЕПУТАТИ В СИЛАХ ОБОРОНИ

ЯКИЙ ВІДСОТОК ДЕПУТАТІВ ВІД КОЖНОЇ З ПАРТІЙ
ВЗЯВ ДО РУК ЗБРОЮ

ЗСУ, НГУ
та ін. / ТрО ЗСУ

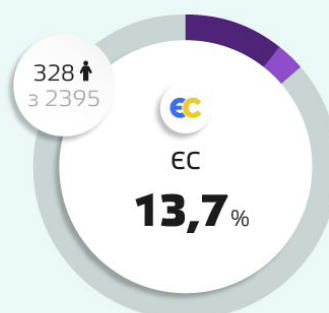
22,5% / 8,5%

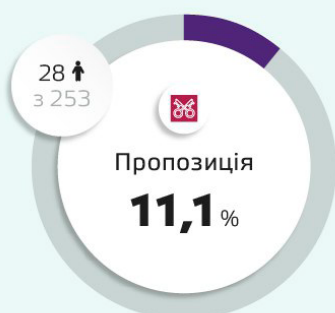
18,7% / 7,2%

10,6% / 3%

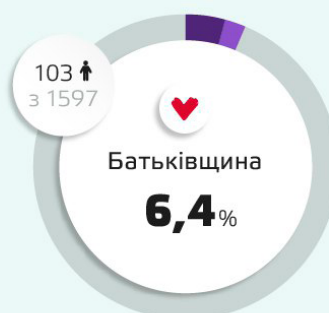
11,1% / 0%

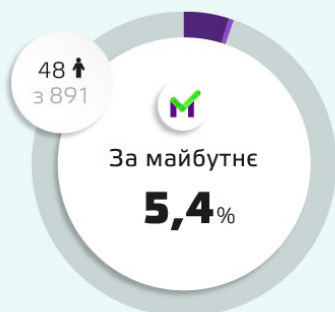
4,2% / 4,2%

4,3% / 2,1%

4,9% / 0,4%

Голос

партія повідомила,
що не має можливості
оновити дані 2022 року

Слуга народу

партія відмовилася
надати дані

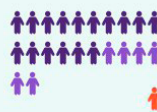
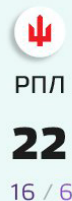
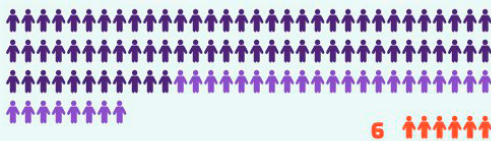

chesno.org
facebook.com/chesno.movement
+38 067 658 7798

ЗСУ — Збройні сили України;
НГУ — Національна гвардія України; ТрО ЗСУ — Сили територіальної оборони ЗСУ.
Дані станом на 21 липня 2023 року згідно з відповідями партій на запити Руху ЧЕСНО.
У вибірці були враховані депутати обласних рад, районних рад та міських рад.

ДЕПУТАТИ В СИЛАХ ОБОРОНИ

СКІЛЬКИ ДЕПУТАТІВ ВІД КОЖНОЇ З ПАРТІЙ
ВЗЯЛИ ДО РУК ЗБРОЮ

партія повідомила, що не має
можливості оновити дані 2022 року

партія відмовилася
надати дані

ЗСУ — Збройні сили України;
НГУ — Національна гвардія України; ТрО ЗСУ — Сили територіальної оборони ЗСУ.
Дані станом на 21 липня 2023 року згідно з відповідями партій на запити Руху ЧЕСНО.
У вибірці були враховані депутати обласних рад, районних рад та міських рад.

chesno.org
facebook.com/chesno.movement
+38 067 658 7798

Важливо не лише створювати для ветеранів можливості, щоб вони могли отримувати необхідні навички, зокрема надавати їм доступ до освітніх програм. Важливо також розширити можливості і для членів їхніх сімей, адже військовий досвід передусім значною мірою відбивається на родині. Так вважає респондентка-правозахисниця.

Деякі члени сімей ветеранів, а також загиблих та зниклих безвісти мають активну політичну роль. Наприклад, дружини захисників Маріуполя, які були заблоковані на заводі «Азовсталь» у 2022 році стали потужними акторами в боротьбі за виведення військових з окупованого міста та згодом за їхнє повернення з російського полону. Катерина Прокопенко, дружина командира корпусу «Азов» Дениса «Редіса» Прокопенка зустрічалася з Папою Римським, неодноразово з українськими політиками, була співорганізаторкою акції «Полон вбиває», передала лист про обмін військовополонених тогочасному президенту США Джо Байдену тощо.

Варто враховувати і те, що досвід членів родин військових є доволі поширеним. На цьому наголошує представник молодіжного крила партії. Адже в більшості українців до Сил оборони залучені хтось з батьків, дітей, братів чи сестер, подружжя або інші близькі люди. Всеохопність досвіду війни може сприяти зменшенню бар'єрів у суспільстві.

«Було б добре, щоб це було не тільки для ветеранів, але й для членів їхніх сімей, тому що сім'я абсолютно залучена в його життя, починаючи від моменту мобілізації. Іноді дружини змушені кидати роботу, щоб волонтерити, знову ж таки, турбуватись про дітей та господарство самотужки і все інше. Члени сім'ї так само страждають від того, що особа здобуває ветеранський досвід, як і сама особа, яка з цивільного життя переходить у військове. Тому я думаю, що тут потрібно, щоб і члени сім'ї ветерана були долучені до такої можливості, щоб змінити, можливо, свою діяльність на політичну, щоб це було не тільки для ветеранів, але й для членів їхніх сімей», — правозахисниця.

Переваги політичної участі ветеранів

Участь ветеранів у політиці, на думку самих ветеранів, матиме позитивний вплив на ключові напрямки:

- *розвиток ветеранської політики* — побратими бачитимуть успішні приклади кар'єри, матимуть вищий рівень довіри до ветеранів-посадовців і держави загалом;
- *суспільна довіра та цінності* — ветерани користуються повагою суспільства, що безпосередньо впливає на формування морального авторитету, а також може підвищити довіру до держави загалом та надати ветеранам неформальний привілейований доступ до політики;
- *підвищення якості державного управління* — ветерани, за умов наявності або набуття відповідних навичок, можуть сформувати нову управлінську генерацію, орієнтовану на відповідальність і стратегічне мислення. Від ветеранів у політиці очікують також зменшення бюрократії та прискорення прийняття рішень.

Наразі ветерани мають високий рівень поваги та авторитету у своїх громадах, і їхня політична активність може стати потужним ресурсом для розвитку спільноти, а також для їхньої успішної реінтеграції в цивільне життя, вважає респондент з експертного середовища. Крім того, ветерани є потужним електоральним ресурсом, і кожна партія враховуватиме їхні інтереси у своїй передвиборчій кампанії. Однак існує ризик, що політсили «гратимуть» на різних потребах ветеранів, щоб фрагментувати спільноту.

«1,3–1,5 мільйона — це потужна електоральна сила. Скидати з рахунків ветеранів жодна політична сила не буде, на них будуть робити ставки. Яким чином, я точно не знаю. Або їх будуть дробити, або будуть згуртовувати під якісь програми, які зайдуть ветеранам», — ветеран, експерт з ветеранської політики.

Ризики політичної участі ветеранів

Респонденти з усіх заінтересованих груп наголошують, що військовий досвід не дорівнює компетентності в політиці чи державній службі. Не всі, хто має амбіції до політичного лідерства, мають відповідний потенціал. Суспільство може помилково сприймати ветеранів як гомогенну групу і зрештою

розчаруватися у своєму виборі, особливо якщо відбуватиметься надмірна героїзація військових і якщо їх позбавлятимуть права на помилку. Водночас політики-ветерани можуть використовувати популістичні гасла та застосовувати інші маніпулятивні техніки, як і інші політичні гравці.

Респонденти не мають впевненості, що ветерани будуть кращими політичними лідерами. Якщо вони не виправдають надій, суспільство може відчуті розчарування. За великим кредитом довіри часто стоїть тягар ролі «етичного арбітра» або символу справедливості.

«Існує певне очікування, що ветеран, людина, яка має військовий досвід, буде кращим політиком чи чеснішою людиною. Це стереотип», — ветеран, всеукраїнська ветеранська ГО.

Респондентка-правозахисниця підкреслила, що всі ветерани мають різний попередній досвід і, як і інші люди, можуть мати деструктивну поведінку, залежності тощо.

В умовах поширеного нарративу «ветеран прийде — порядок наведе», «вернуться хлопці, покажуть, як треба жити», на ветеранів покладається додаткова відповідальність і очікування, що вони зможуть вирішити низку системних і складних проблем, які потребують значної політичної компетентності та системного підходу. Невідповідність очікуванням може призвести до суспільного розчарування та послаблення легітимності ветеранів як політичних акторів.

Розширення участі ветеранів у політичному житті супроводжується певними потенційними ризиками. Вони пов'язані як із суспільними очікуваннями, так і з внутрішньою динамікою ветеранських і цивільних груп, а також із політичним та інституційним середовищем:

- **Посилення суспільної поляризації**

Можливі конфлікти та непорозуміння між ветеранами та цивільними посадовцями, особливо якщо ветеран буде підпорядкований цивільному на державній службі, в ОМС, в політичній партії тощо.

«Коли ти перебуваєш на межі життя і смерті, не впевнений у завтрашньому дні, то ти по-іншому дивишся на це життя.

Якщо начальник ветерана не служив, він його питає: “Що тобі заважало? Мандат? Бронювання? Небажання?”», — ветеран, регіональне представництво (Центр).

Про цей ризик говорили і респонденти-політики. Крім того, можливий розкол між тими, хто виїхав з України, та тими, хто залишився, між бойовими військовими та штабними тощо. На думку ветерана-політика зменшити цей ризик можливо через чесний діалог між усіма групами суспільства.

- **Ідеологічна категоричність**

Деякі ветерани можуть надавати перевагу радикальним, зокрема праворадикальним ідеям, що ускладнює, а в деяких випадках унеможливує досягнення компромісів, а також використовувати й підживлювати стереотипи та упередження проти вразливих груп. Цю думку висловлювали респонденти-політики та ветеран із групи, що зазнає дискримінації.

На думку деяких політиків, категоричність ветеранів та їхня нездатність йти на компроміси може нашкодити політичній кар'єрі. Адже політика, по суті, передбачає досягнення спільної позиції в межах дискусії. Проте такий стан, на думку ветеранської спільноти, характерний для ветеранів, які перебувають у процесі реінтеграції.

- **Політичний популізм**

Частина ветеранів демонструє схильність до популістичних уявлень про державне управління та політичні процеси, що може проявлятися в очікуванні швидких і спрощених рішень комплексних суспільно-політичних проблем. Це може проявлятися у схильності до гасел і обіцянок без реалістичного підґрунтя, недовірі до інституцій та переконанні, що «влада нічого не робить» або лише заважає. Така позиція ускладнює конструктивний діалог, підживлює запит на нереалістичні зміни та може стати підґрунтям для маніпуляцій під час виборчих кампаній.

«Серед людей, не тільки військових, дуже багато популістів. Їм здається, що одними словами, за 48 годин можна виграти війну, побудувати іншу модель державного управління, де всі будуть жити і насолоджуватись. Так не працює. Є люди, які це розуміють, а є ті, які думають,

що в принципі влада нічого не робить і тільки заважає, і взагалі без тих депутатів краще», — опозиційна народна депутатка.

Популізм може мати і інший ракурс, приміром, політики можуть використовувати турботу про ветеранів, пропозиції щодо статусних преференцій для них тощо, щоб підвищити свої рейтинги. Такі політики можуть «паразитувати» на стражданнях, не вирішуючи проблему, говорить народна депутатка. Наприклад, вони не допомагають адаптуватися та вийти зі складних життєвих обставин, а просують перерозподіл коштів для додаткових пільг.

- Маніпуляції статусом ветерана та підкуп ветеранів

Існує високий ризик використання «ветеранського бренду» для забезпечення прихильного ставлення електорату та покращення власної репутації. Цей ризик особливо актуальний для ветеранів, які мають фінансові труднощі після демобілізації чи повернення з полону, зокрема відсутність гідної роботи робить їх уразливими до політичних маніпуляцій, пояснюють респонденти з ветеранської спільноти.

«Я вже чув історію про спроби підкупити ветеранів, які пройшли “Азовсталь”, Маріуполь, полон. Відбуваються спроби заманити таких людей не за ідею, а за гроші, за якісь послуги. Їх намагаються вже переманювати, якісь там політичні сили, щоб покращити репутацію. Це вже є і воно буде масштабуватись надалі... Будуть і достойні, але будуть і хитруни, які штабний паркет топтали, але потім будуть себе називати героями, не зніматимуть уніформу у Верховній Раді... Часто хлопці отримують певні суми після повернення, але ці кошти закінчуються, треба повертатись на роботу. Це важко. Безгрошів'я. І тут тебе знаходять, починають “пригодовувати”. Думаю, багато хлопців просто не витримуватимуть і спокушатимуться», — ветеран з групи, що зазнає дискримінації.

Респонденти з інших груп також поділяють такі думки.

Окремим ризиком є маніпуляція ветеранами, які розпочали політичний шлях — отримали

мандат або були призначені на посади. Так під виглядом допомоги добросовісного ветерана-нардепа можуть «взяти під контроль» та використати у своїх інтересах.

«Реально гідними людьми, які дійсно мають правильний компас і цінності, можуть скористатися інші, які будуть поблизу, які будуть говорити: “Ну ви ж тут новачки, давайте ми вам розкажемо, як це працює, давайте ми будемо вашими радниками, помічниками, заступниками...” ще кимось. Благими намірами буде вистелена дорога в пекло. При тому, що, умовно кажучи, обличчя ветерана буде як вітрина, а за ним можуть стояти інші, хто будуть вирішувати свої проблеми і питання», — ветеран-народний депутат.

Хоча є очікування, що ветерани будуть більш стійкими до корупції, маніпуляцій та домовленостей, на думку частини респондентів, деякі з них все ж таки долучаться до сумнівних подій. Зокрема різке падіння доходу після військової служби на «нулі» та рівень цивільної зарплати може спонукати деяких ветеранів обрати деструктивний шлях, приміром «піти в кримінал». Щоб зменшити ризики, ветеран-народний депутат пропонує залишити охочих у війську та забезпечити гідні зарплати.

Крім того, створення умов для гідного рівня життя має важливе значення для розвитку державності.

«Практичне врядування починається тоді, коли кожен громадянин має для родини хоча б 700 євро (приблизно 34 000 гривень) доходу. Поки нема такого доходу, людина буде думати про те, яким чином їй вижити», — народна депутатка.

Середній клас, тобто люди, які мають стабільні доходи, достатні для задоволення широкого кола матеріальних та соціальних потреб, традиційно вважаються [основною демократією](#).

Також є ризик висування «фейкових» ветеранів, тобто людей, які не мають реального бойового досвіду, а отримали статус сумнівними шляхами, що, ймовірно, спричинить суспільну напругу.

- Використання статусу ветерана як політичної індульгенції.

Завдяки тому, що існує суспільний запит на участь ветеранів в управлінні державою, в політику можуть повернутися особи із заплямованою репутацією, прикриваючи військовим досвідом неоднозначні події у своєму минулому, приміром, ймовірно дотичність до корупційних схем. Тому важливо розвивати інститут репутації та тримати у фокусі минуле учасників політичного процесу. Як зауважив опозиційний політик, служба у Силах оборони не може надавати особливого політичного становища чи імунітету, а має бути додатковим фактором оцінки.

«Важлива біографія, яка людина була до роботи у Збройних силах. Я не вважаю, що служба автоматично перекреслює будь-які негативні риси біографії. Це неправильний підхід, тому що якщо до служби людина була, наприклад, корупціонером, найімовірніше вона таким і залишиться в політиці після служби», — чоловік, опозиційний політик.

Ветеран Олег Симороз розкритикував побратима Віктора «Лелеку» Лахна за підтримку в суді одіозної забудовниці Владислави Молчанової, якій оголошено про підозру в махінаціях із землею. «Військова служба не є індульгенцією на підтримку корупціонерів та будівельної мафії», — зазначив він.

- Неефективність публічного управління через брак відповідних компетенцій у ветеранів-кандидатів

Брак освіти та компетенцій серед ветеранів-кандидатів може призвести до того, що на посади будуть обрані або призначені ветерани, які мають амбіції, що не підкріплені спроможністю. Військовий досвід не забезпечує політичної компетентності, а реалізація амбіцій потребує відповідної освіти та навичок, переконані респонденти з усіх груп. Самі ветерани закликають створити механізми фінансової підтримки в отриманні необхідних знань і компетенцій.

- Якщо на посадах будуть широко представлені колишні військові, що може призвести до перенесення в процеси управління державою жорстких

армійських принципів, ще одним ризиком може стати мілітаризація влади.

«Не завжди те, що працює в армії, в жорсткій ієрархії, може спрацювати в демократичній країні, може бути посилення якихось більш авторитарних підходів. І це може бути проблемою і загрозою для демократичних процесів», — чоловік, ветеран-народний депутат.

У суспільства може бути побоювання, що мілітаризована влада загрожуватиме входженням у нові непотрібні війни та певними сатисфакціями для тієї частини суспільства, яка не долучилася до війська, припускають інші респонденти-політики.

«Велика кількість людей переживає через те, що прийде до влади військовий, знову позакриває кордони, мобілізує всіх, відправлять на фронт, на “нуль”. Ледей не риють поміральної яму», — чоловік, член молодіжного крила партії.

Бар'єри вступу ветеранів до політики

Очікується, що після війни статус ветерана стане вагомим політичним капіталом. Ветерани вже мають більше можливостей для реалізації своїх амбіцій, адже в них є доступ до навчальних програм та інших ресурсів, а також високий кредит довіри, вважає частина респондентів. Водночас подальше розширення доступу ветеранів до політики сприймається критично, адже це підірве засади рівності у суспільстві та змістить фокус уваги з компетенцій людини на її статус.

«У нас немає бар'єра, щоб хтось, якщо він хоче, потрапив у політику або займався політикою. Я не вважаю, що якийсь статус у нас в країні потрібно привілеювати. Я за рівність між всім нашим різноманітним суспільством. У нас воно дуже різноманітне, і питання привілейованості у суспільстві інколи дуже сильно перегинається в неналежну сторону і не призводить до реального захисту прав. Це просто перетворюється на формальність», — народний депутат з провладної політичної сили.

Однак ветерани, які мають лідерські амбіції, також стикаються з низкою перешкод, що ускладнюють їхню участь у політичному процесі, вважають респонденти-ветерани. Ці бар'єри мають комплексний характер

і проявляються на різних рівнях — від особистих та соціальних до інституційних та фінансових. Частина виявлених бар'єрів має специфічний характер і притаманна саме ветеранській спільноті, тоді як інші перешкоди є універсальними та впливають на всіх, хто прагне реалізувати себе в політичній сфері.

Ми виокремили **шість комплексних бар'єрів**, які можуть поставати перед ветеранам на політичному шляху.

1. Функціональний

Цей бар'єр стосується базових передумов участі в політичному житті, які засновані на матеріальному, фізичному та ментальному стані ветеранів та адаптованості суспільного простору і визначають їхню здатність брати участь у політичному процесі на належному рівні. Усі респонденти наголошували, що процес реінтеграції є тривалим та важким для ветеранів, зокрема через проблеми з фізичним та психічним здоров'ям.

Наразі більшість ветеранів звільняється з армії саме за станом здоров'я, зокрема через важкі поранення та втрату функціональності, наприклад ампутації та травми, вади зору та слуху тощо. Таким чином нерозвинена система безбар'єрного доступу стає додатковою перешкодою, що проявляється як у труднощах з переміщенням, особливо самостійно, так і з користуванням різноманітними ресурсами, необхідними для політичної реалізації ветерана (адаптація для людей з різними порушеннями, приміром наявність сурдоперекладу, субтитрів, автоматичного озвучення тощо).

Крім того, ветерани стикаються з проблемами ментального здоров'я, такими як апатія, прояви ПТСР, загострені реакції тощо. Активна громадська та політична участь може виступати важливим чинником успішної інтеграції ветеранів, оскільки сприяє формуванню нових цілей і сенсів. Водночас така участь є ефективною лише за умови, що ветерани, які цього потребують, проходять якісне відновлення та отримують фахову підтримку від кваліфікованих спеціалістів, яким вони довіряють, зокрема фахівців із власним військовим досвідом.

Проблема належної психологічної допомоги є доволі широкою, адже в Україні [бракує](#)

фахівців-психологів. Для ветеранів важливий військовий досвід у фахівців-психологів, які з ними працюють.

«Є військовослужбовці, які мені говорили про те, що бояться йти до цивільних психологів, через те, що “вона мені розкаже”, “вона ж не бачила навіть половини того, що бачив я, смерті побратимів, і все інше”, “їй там 26 років” — це не про ейджизм, а що не зможе допомогти. Військовослужбовці хочуть бачити психолога, який хоча б на 10% був дотичний або до військової служби, або мав досвід роботи саме з військовослужбовцями», — правозахисниця.

Серед ветеранів 64% чоловіків та 50% жінок ніколи [не зверталися](#) по психологічну допомогу через те, що не знають куди звернутися, не довіряють «випадковим» спеціалістам або не знають фахівців, що мають військовий досвід. Половина ветеранів не вірить в ефективність наявної системи психологічної допомоги.

Суспільство має бути готовим до того, що ветерани змушені долати певні психічні виклики та сприймати це як звичайну хворобу. До такого просвітництва могли б долучитися лідери думок. За належної психологічної допомоги стан людини з часом покращується, як і від ефективного лікування інших хвороб.

Ефективне відновлення є ключовою передумовою добробуту ветеранів, їхньої успішної реінтеграції та повноцінної участі в громадському і політичному житті. За його відсутності зростає ймовірність підвищеної емоційної чутливості, загострених реакцій і схильності до радикальних поглядів. Це також може посилювати напругу як усередині ветеранської спільноти — зокрема у ставленні до вразливих груп, таких як ЛГБТК+, — так і між різними суспільними групами, зокрема й із ветеранами та цивільними, бойовими та штабними військовослужбовцями, українцями, які залишилися в країні, та тими, хто виїхав за кордон, і таким чином впливати на добросовісну та сталу реалізацію ветерана в політиці.

Брак належного фінансового забезпечення, фізичного відновлення та ментальної

підтримки виступає базовим демотиватором, що блокує перехід ветеранів із категорії отримувачів соціальної допомоги до активних суб'єктів політичного процесу.

«Базові перешкоди. Очевидно, якщо не забезпечуються соціально-економічні, медичні потреби, це явно не сприяє подальшій участі ветеранів у політиці. Знаю по своїх друзях, які після поранень, після всього... Безумовно, ця невлаштованість соціально-економічна, відсутність цивілізованих доступних медичних послуг, вона явно не сприяє мотивації людей брати участь у політичному житті. Приходить розчарування», — чоловік, експерт виборчого процесу.

2. Компетентнісний

Основним бар'єром для ветеранів є недостатня підготовка, відсутність спеціалізованих знань і практичних навичок, необхідних для ефективного публічного врядування, тобто брак знань про політичні процеси, вибори та партійні механізми, а також політичного досвіду, зазначають респонденти з усіх груп. Крім того, політика та управлінські посади потребують і моральної підготовки. Діяльність у публічному секторі не є простою та спокійною, адже це своєрідна боротьба, яка має свої правила, як пояснюють респонденти-політики.

«Немає теплої ванни, і якщо їм кажуть, що ви можете повернутися на політичні посади, і тут знижені бар'єри для них, це не означає, що потім вони потраплять у таке середовище, де не потрібно буде боротися. Взагалі боротися за державність з пострадянськими механізмами досить важко будь-кому. Потрібно розуміти, що політична діяльність — це така сама війна. Війна з тими, хто є зберігачами старих систем», — народна депутатка.

Попри те, що починати кар'єру в новій сфері є доволі складним процесом, ветерани все ж таки мають достатньо спроможностей для політичної боротьби, зазначає опозиційна народна депутатка.

Навички та кваліфікація є ключовою умовою для ефективної роботи, а бойовий досвід може стати перевагою в тому разі, якщо всі інші характеристики кандидатів будуть рівними, говорять респонденти з усіх груп. Підбір кадрів на засадах саме навичок і компетенцій,

а не статусів, є запорукою побудови успішної держави.

«Ветерани заслужили право мати певну перевагу при інших рівних умовах. Я за те, щоб, людина, яка має освіту, бачення, цінності і підходить під якусь посаду, і таких людей двоє, але одна з них ветеран — ветеран має мати пріоритет, але це не має бути основною ознакою», — ветеран-народний депутат

Всі респонденти наголошують, що військовий досвід не є еквівалентом політичної компетентності. Військовий досвід змінює людей — армія формує виконавців, а не генераторів ідей, що є важливим для політичної активності. І без належних навичок та знань ветеранів можуть використати в якості «бренду» для підсилення рейтингів. Також суспільство, підтримуючи некомпетентного ветерана, може зрештою розчаруватися у своєму виборі, що негативно вплине на ставлення до всієї спільноти.

Водночас більшість респондентів переконані, що партії та інституції мають запит на ширше залучення ветеранів.

«Є зацікавленість у залученні ветеранів. По-різному в різних регіонах. Але здебільшого питання відповідності кандидатів до вимог, їхньої компетентності. Є досить високий бар'єр входження на певні посади. Ветеранам треба час, щоб відновитися, інтегруватися і отримати належну освіту», — ветеран, всеукраїнська ветеранська ГО.

Ключовим інструментом подолання або принаймні зменшення проблеми є здобуття освіти, компетенцій та широких навичок. Аадже, наприклад, можливість вести дискусії та ухвалювати компромісні чи непопулярні рішення і нести за це моральну відповідальність є надважливим у політичній кар'єрі. Тим паче наразі ветерани мають доступ до низки регіональних, національних та міжнародних навчальних програм.

А суспільне упередження щодо некомпетентності ветеранів у цивільному секторі необхідно долати, широко висвітлюючи конкретні приклади успіху ветеранів у бізнесі, політиці, науці тощо, як успішних людей із заслуженим моральним мандатом.

3. Суспільних стереотипів

Усі респонденти зазначали, що ветерани-політики будуть змушені будувати свою кар'єру в умовах дихотомічного сприйняття суспільством. З одного боку, існують упередження щодо ветеранів як потенційно агресивних або психологічно нестабільних осіб та травмованих людей через ПТСР. З іншого — їх ідеалізують як героїв, які не здатні на помилку. Такі стереотипи ускладнюють процес професійної інтеграції та реінтеграції, одночасно формуючи надмірні очікування та позбавляючи ветеранів права на помилку.

Уявлення про неврівноваженість ветеранів побутувало ще за часів АТО/ООС, коли ветерани носили стигму контужених та мали безліч труднощів після повернення до цивільного життя, зокрема в пошуку роботи. Такі стереотипи можуть стати підґрунтям дезінформаційних кампаній проти ветеранів-кандидатів на посади в публічному секторі.

На думку більшості респондентів з ветеранських організацій та політичних партій, ветерани сприймаються як більш агресивна та небезпечна група, що підкріплюють дані про [сплеск злочинності](#) після військових конфліктів. Надто різкі реакції ветеранів можуть мати вплив на результати політичних дискусій та досягнення компромісних рішень, вважають деякі політики.

«Це так, але якщо ми говоримо про нереінтегрованого ветерана, тобто “гострого”, який вчора приїхав з позиції, сьогодні потрапив у цивільне життя. Якщо ми говоримо про стабільний психоемоційний стан, про реінтегрованого ветерана — це роздута картина, більше перебільшення, ніж це є насправді», — ветеранка.

Стереотипи про ветеранів як надмірно емоційних або травмованих людей можуть створити приховані репутаційні бар'єри. Їх також можуть використовувати в психологічних операціях, інформаційних атаках. Ветеранам важливо навчитися протидіяти дезінформаційним кампаніям щодо їхньої «неадекватності та агресивності», які з високою ймовірністю запускать, зокрема, проросійські сили, попереджає експерт виборчої системи.

«Треба навчання, тренінги, інформування, вчити ветеранів, як долати ці негативні кампанії дезінформації. Думаю, вони будуть однією з цільових аудиторій дезінформації, в тому числі з боку Росії», — експерт виборчої системи.

Водночас частина суспільства ставиться до ветеранів як до символів справедливості та своєрідних надлюдей, які не мають права на помилку, тих, хто вирішить систематичні суспільні проблеми та прийматиме непопулярні рішення. Це формує завищені очікування у суспільства, які ризикують перетворитися на розчарування в разі, якщо будуть незадоволені.

Зменшити суспільні очікування та упередження можливо, розгортаючи широкі інформаційні кампанії, щоб підвищити обізнаність суспільства про ПТСР та депресію ветеранів як про стан хвороби, що завдяки лікуванню стає контрольованим та менш гострим, а також висвітлюючи історії успіху ветеранів у різноманітних сферах і посилюючи програми відновлення психологічного здоров'я.

4. Мотиваційний

Низький рівень довіри до політичних інститутів, сумніви в дієвості своєї політичної участі та внутрішня неготовність долучатися до політики є комплексним бар'єром для входження ветеранів у політичне життя.

Багатьом ветеранам бракує мотивації після повернення з війни — вони морально виснажені та апатичні, зазначають респонденти-ветерани.

«Коли ти повертаєшся з війни, ти просто відчуваєш неймовірну втому. І ще й мати справу потім із тягатиною якоюсь політичною — це треба мати дуже залізні нерви», — ветеран із групи, що зазнає дискримінації.

На етапі [реінтеграції в цивільне життя](#) важлива ефективна взаємодія з фахівцями із супроводу ветеранів війни, які допомагають в оформленні документів, отримувати гарантовані державою та громадою сервіси підтримки та можливості, представляють інтереси ветеранів тощо. Фахівці супроводу ветеранів є [навігаторами](#) у сервісах для ветеранів та ветеранок. Існує понад сотня доступних сервісів, як на національному рівні,

так і на місцевому. І розуміння, як ними скористатися, стає окремим фахом. Станом на 2025 рік у громадах працюють приблизно [1400 фахівців із супроводу](#), з яких половина — самі ветерани, які надають допомогу за принципом «рівний — рівному». Системне запровадження дієвих механізмів підтримки, наставництва для ветеранів, а також ефективна реінтеграція з акцентом на покращення психоемоційного стану будуть важливими кроками в залученні ветеранів у політичний процес.

Також серед ветеранів побутує недовіра до політичних інститутів. Стереотип про політику як про щось брудне, а про політиків як про «негідників» істотно перешкоджає політично залучати ветеранів. Саме тому частина потенційних кандидатів навіть не намагатиметься увійти в процеси прийняття рішень. Ветерани можуть стримуватися від того, щоб іти на певну посаду, попри те що можуть мати амбіції та необхідні компетенції, побоюючись втратити повагу та довіру побратимів, які для них є дуже цінними, пояснюють респонденти з експертного середовища та політичних партій.

«Важливе нормальне просвітництво, щоб пояснювати ветеранам, які повернуться, що це не так, що навпаки — ви маєте прийти в політику, ви маєте її робити нормально, цю політику, а не шарахатись від неї, тікати від неї», — чоловік, опозиційний політик.

Водночас ветерани відчують конкуренцію від досвідчених політиків та сил, які тривалий час перебувають при владі, адже побоюються, що не витримають суперництва та не зможуть впоратися з опонентами через їхній потужний досвід.

Також серед частини ветеранів існують сумніви або й зневіра в тому, що їхня участь у політичному житті буде результативною і зможе приносити користь державі, пояснює правозахисниця. В управлінських структурах є випадки просування на позиції переважно лояльних або наближених до керівництва осіб, діляться спостереженнями деякі респонденти-ветерани. Щоб подолати бар'єр, ветерани пропонують надати певні преференції та створити інструменти заохочення ветеранів, а також організувати систему, де армія стає соціальним ліфтом. Це має допомогти ветеранам, які починають політичну кар'єру, сформувати нову політичну еліту, а не стати ресурсом для наявних недоброчесних сил.

Необхідно враховувати, що ветерани після демобілізації переходять до [бойового резерву](#), тобто в разі потреби, приміром нової збройної агресії, вони щонайперше повернуться до війська. Потенційно перебування в мобілізаційному резерві також може бути стримуючим фактором у плануванні як економічного життя, так і політичної кар'єри.

5. Інституційний

Ми розглядаємо інституційний рівень бар'єрів як обмеження в законодавстві, партійних процедурах чи управлінських практиках, які звужують можливості входження ветеранів у політику та державний сектор.

Органи публічної влади на центральному та місцевому рівнях проголошують свою готовність залучати ветеранів до **державної служби** як частину політики інтеграції, але попри формальні заяви реальний доступ ветеранів до держслужби залишається обмеженим.

Державна служба є потужною платформою для старту політичної кар'єри, проте вона має низький престиж як серед суспільства загалом, так і серед потенційних кандидатів, зокрема через високий рівень навантаження, відповідальності та стресу й водночас низький рівень заробітних плат.

[Плинність кадрів](#) на посадах державної служби категорії «А» (вищий корпус держслужби), а також «Б» (керівники) та «В» (не керівні посади) сягав 17% (для «А») та 20% для «Б» та «В» у 2022 році, 13% та 15% у 2023-му та 10% у 2025-му. Зменшення плинності кадрів можна пов'язати із запуском реформи оплати держпраці, яка в перехідному періоді стартувала в 2024 році та повноцінно запусниться з січня 2026-го ([Закон № 4282](#)). Очікується, що запровадження нової системи оплати праці поступово посилить позиції держави як конкурентного роботодавця на ринку праці.

Частина ветеранів, які обирають кар'єру на державній службі, зіштовхуються з емоційним вигоранням та зрештою переходять в інші сектори економіки, зазначають респонденти-ветерани.

Крім того, високооплачувані та престижні посади на державній службі обіймають здебільшого цивільні, які до того ж мають бронь, додає народна депутатка.

Зменшити бар'єр може допомогти система стипендіювання заробітної плати, щоб ветеран міг почати кар'єру та мати економічну стабільність протягом певного часу до потенційного підвищення.

Також недостатньо лише відкривати вакансії та формально забезпечувати доступ до них. Потрібна глибока інституційна адаптація, зокрема підлаштування робочих процесів, управлінських практик та умов праці таким чином, щоб вони враховували специфічний досвід, потреби та можливі обмеження ветеранів. Лише за таких умов їхня участь у публічному секторі може бути сталою, ефективною та взаємовигідною як для самих ветеранів, так і для державних інституцій.

Хоча **нормативна база** не створює бар'єрів для політичної участі ветеранів, водночас і не забезпечує сприятливих умов, зокрема сприяння у вигляді механізмів представництва, квот, інформаційної чи організаційної підтримки. На законодавчому рівні активна участь демобілізованого ветерана в політичному процесі тотожна участі будь-якого громадянина України. Втім, якщо розглядати ветеранів як когорту осіб, які є ще чинними військовослужбовцями, то їхня участь, наприклад, у виборах є суттєво **обмеженою нормами**. Виборчого кодексу України. Можливості та обмеження участі у виборчому процесі чинних військовослужбовців подані в розділі «**Нормативна рамка участі ветеранів у політиці**».

Також актуальною залишається дискусія про виборчий бар'єр, який застосовується для **кращої консолідації**, щоб обмежити присутність «технічних» та дрібних політичних партій, які були б представлені одним або кількома депутатами. Політик-опозиціонер вважає виборчий бар'єр 5% для виборів перешкодою, особливо для новостворених партій, які можуть стати платформою для об'єднання, зокрема і ветеранів.

Норму щодо 5% критикували і раніше. Експерт Андрій Магера ще в 2014 році **пояснював**, що найбільш оптимальним є бар'єр 3–4%, а 5% вже межують із певною дискримінацією для політичних партій. Адже що вищий відсоток бар'єра, то менша репрезентативність виборців своїми депутатами в парламенті.

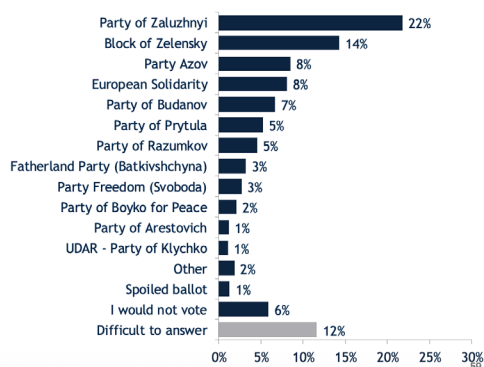
Ветерани мають потенціал стати новою впливовою політичною силою та, ймовірно, будуть залучені до ухвалення рішень насамперед на національному рівні, зазначає респондент з експертного середовища. Водночас важливо забезпечити їхню присутність і на місцевому рівні, адже саме місцеве самоврядування формує умови повсякденного життя та розвиток громад.

Експерт зауважує, що українці традиційно приділяють більше уваги національним виборам, тоді як місцеві вибори попри їхній прямиий вплив на якість життя часто недооцінюються. У такому контексті існує ризик втратити ветеранський потенціал у місцевому управлінні, особливо через розчарування непрозорістю та закритістю роботи місцевих рад.

Актуальні **соціологічні опитування** виводять у п'ятірку лідерів потенційних парламентських виборів, які могли б відбутись найближчим часом, три неіснуючі партії: партія Валерія Залужного (головнокомандувач ЗСУ в 2021–2024 роках, посол України у Великій Британії 2024 – триває), партія «Азов» (12-ої бригади спеціального призначення «Азов» НГУ) та партія Кирила Буданова (колишнього начальника Головного управління розвідки МОУ)⁶.

If Parliamentary elections were held next Sunday, for which party, if any, would you vote? I would like to remind you that your response is confidential

(Among all respondents)

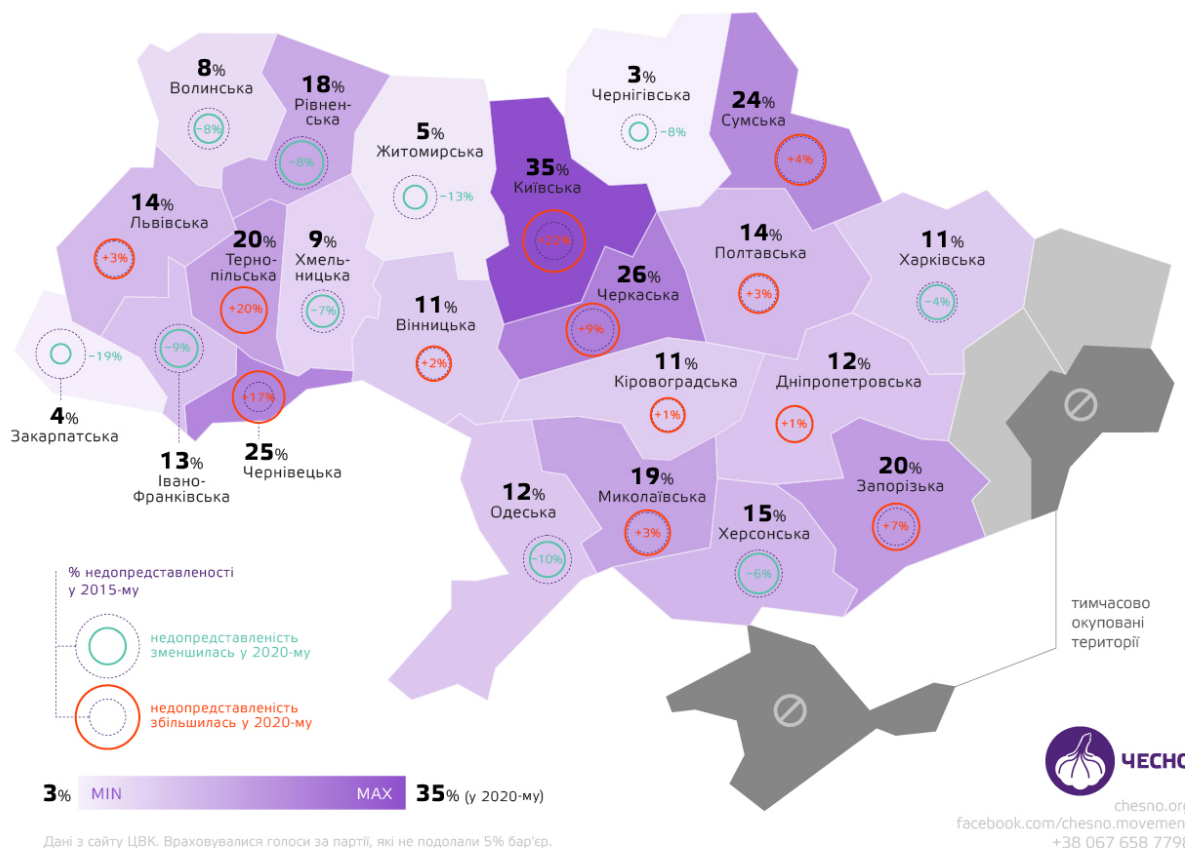

⁶ Станом на грудень 2025 року не відомий ані склад цих потенційних політичних сил, ані їхня ідеологія та позиції, ані перспективи створення цих партій та їхньої участі в політичному процесі.

НЕДОПРЕДСТАВЛЕНІ

ВІДСОТОК ВИБОРЦІВ, ЯКІ ГОЛОСУВАЛИ ЗА ПАРТІЇ,
ЩО НЕ ПРОЙШЛИ У ОБЛРАДИ

2020

У 2020 році Київська облрада встановила рекорд [недопредставленості](#). Понад 35% виборців проголосували за партії, які не подолали п'ятивідсотковий бар'єр. Причому чотирьом партіям («Нашому краю», «Голосу», «Свободі» та УДАРу) забракло менше як 1%, аби пройти до облради. Також до Київради пройшли лише 5 із 18 партій.

«На місцевих виборах нам треба ветеранів не втратити, тому що вони можуть бути реально новою силою розвитку місцевих громад», — чоловік, експерт виборчої системи.

Оскільки виборча система України передбачає партійне представництво, то участь ветеранів у **політичних партіях** є критично важливою. Залучення до публічної влади людей із досвідом прийняття відповідальних рішень, дисципліною та критичним розумінням безпекових і державних викликів потенційно може підвищити якість демократичного врядування.

Водночас, щоб інтеграція досвіду ветеранів у політику пройшла успішно, необхідне демократичне партійне будівництво, а саме прозорі внутрішньопартійні процедури, відкриті механізми ухвалення рішень та справедливі умови участі. Все це важливо для того, щоб гарантувати, що ветеранський голос служить не інтересам окремих груп, а суспільному благу. Прозора та відкрита діяльність партій, зокрема в контексті фінансування, може посилити демократичні процеси та зменшити ризики реалізації тіньових цілей політичних сил.

Однак рейтинг партій на гіпотетичних наступних виборах, наведений вище (див. ст. 40) підтверджує тенденцію формування лідероорієнтованих політичних сил в Україні. Традиція об'єднуватися навколо лідера, а не ідеології, звужує доступ до політичних процесів і зменшує вплив ветеранської спільноти на ухвалення рішень.

«Дуже мало таких середовищ політичного зростання. І ще питання керівництва партії — зазвичай вони не ціннісно-ідеологічно орієнтовані, а бізнес-, олігархічно орієнтовані», — ветеран, всеукраїнська ветеранська ГО.

Через закритість внутрішньопартійних процедур ветерани можуть втрачати суб'єктність і ставати об'єктом маніпуляцій, зазначає експерт з виборчої системи. Участь у партіях без чіткої та прозорої програми розвитку, структури, мети тощо зрештою може призвести до розчарування як членів цих партій, так і стимулювати подальшу недовіру суспільства.

«Якраз в межах інтеграції ветеранів до партійної діяльності ці недоліки внутрішньопартійної демократії можуть зіграти погану роль. В тому числі коли тільки через якісь закриті партійні рішення, закриті лідерські рішення на рівні закритих партій будуть інтегруватися окремі люди, а повноцінна суспільна група не буде інтегрована в процес виборчої або партійної діяльності», — чоловік, експерт виборчої системи.

Створення «ветеранських крил» для поступової партійної інтеграції ветеранів та їхнього подальшого політичного представництва ветеранів, за аналогією з молодіжними крилами політичної партії, може допомогти ветеранам розвиватися в партійному середовищі, зазначають респонденти-ветерани, а також стимулюватиме більш системний та послідовний партійний розвиток.

6. Фінансовий

Діяльність політичних партій в Україні може [фінансуватися](#) з різних джерел, однак державне фінансування доступне лише тим силам, які вже пройшли до парламенту. Це означає, що новостворені ветеранські партії не матимуть доступу до бюджетних коштів і потребуватимуть значного власного ресурсу для забезпечення діяльності. Водночас

суми пожертв фізичних і юридичних осіб є обмеженими законом для уникнення надмірного впливу, що створює додатковий виклик для прозорого та достатнього залучення фінансування. Спроба обійти ці обмеження через сумнівні внески або посередництво громадських організацій становитиме ризик для репутації та довіри до ветеранських політичних партій. Тому залучити прозорі внески, зокрема через трансформацію культури донатів, буде ключовим викликом і водночас можливістю для становлення нових ветеранських партій, незалежних від фінансово-промислових груп.

Фінансові бар'єри можуть негативно вплинути не лише на діяльність партії, а і на її існування, адже партії мають брати участь у виборах.

На початку 2020 року Міністерство юстиції України подало позов щодо ліквідації [Партії ветеранів Афганістану](#) серед 48 подібних, що не брали участь у виборах протягом 10 років.

У виборчому процесі необхідність вносити заставу, щоб взяти участь у місцевих та національних виборах, може стати значним бар'єром для нових ветеранських партій, особливо тих, які не мають фінансування від фінансово-промислових груп, вважає опозиційний політик та респонденти-експерти. Це може особливо вплинути на самовисуванців. Потреба отримати фінансування передвиборчої кампанії також підсилює бар'єр. Варто зазначити, що партії [не можуть](#) використовувати кошти державного фінансування на ведення виборчих кампаній.

«Ветерани, можливо, не готові в повному обсязі витратити кошти на агітаційні матеріали для того, щоб отримати мандат. Натомість політичні кити готові фінансово вкластися в це», — жінка, експертка-правозахисниця.

У 2020 році оновлений Виборчий кодекс, серед інших змін, підняв [розмір застав](#) для виборів у місцеві ради майже в 40 разів, якщо порівнювати з місцевою кампанією 2015 року. Наприклад, розмір застави для кандидата в міські голови Ужгорода сягав 170 тисяч гривень, а Києва — перевищив 4 мільйони гривень,

що більше ніж застава кандидата на посаду президента. У 2020 році, порівняно з 2015-им, майже в усіх обласних органах суттєво зменшилася кількість партій, які балотувалися. Однією з причин такого зменшення міг стати якраз високий рівень застав.

У першому турі президентських виборів 2019 року кандидати витратили 1,1 мільярда гривень, що становить 64% усіх витрат на агітацію в першому турі, на телевізійну рекламу на національних телеканалах.

Відповідно до Постанови ЦВК № 193 Про Порядок внесення, повернення та перерахування грошової застави на місцевих виборах, грошова застава повертається в разі успіху, тобто якщо кандидат був обраний на посаду голови, партія отримала право на участь у розподілі депутатських мандатів, особу визнано обраною депутатом. В інших випадках застава перераховується до місцевого бюджету. Крім того, застава не повертається, якщо вона сплачена з порушеннями, приміром двома платежами, або в меншому розмірі.

«В Європейському Союзі немає застав для місцевих виборів — максимум треба підписи зібрати. Припустимо чесний ветеран захоче змінити місто і розуміє: змінити можна тільки зсередини. Починає цікавитися, як отримати мандат, і бачить величезну заставу. Йде до нормальної партії, а там попереджають: ми не впевнені, чи взагалі зможемо зібрати гроші, щоб виставити список. А паралельно йому вже телефонують з олігархічних псевдопартій і гарантують умовний п'ятий номер у списку. Людина з сильними переконаннями витримає, та це стимулює йти в корупцію», — чоловік, опозиційний політик.

Ще одним аспектом фінансового бар'єра є доступ до медіа, особливо на місцевому рівні, оскільки контроль над локальними та національними медійними ресурсами здебільшого зосереджений у руках політичних акторів із усталеними фінансовими можливостями. Для нових політичних суб'єктів, зокрема ветеранських ініціатив, вартість розміщення реклами, виробництва контенту та забезпечення стабільної присутності в інформаційному просторі може бути надмірно високою. В результаті обмежені ресурси значно зменшують їхню конкурентоспроможність у змаганні за увагу виборців і ускладнюють формування власного медійного впливу.

Шляхи зменшення бар'єрів

Щоб зменшити бар'єри та розширити доступ ветеранів до політичного життя, респонденти пропонували сфокусуватись на комплексному підході, заснованому на базовій реінтеграції ветеранів.

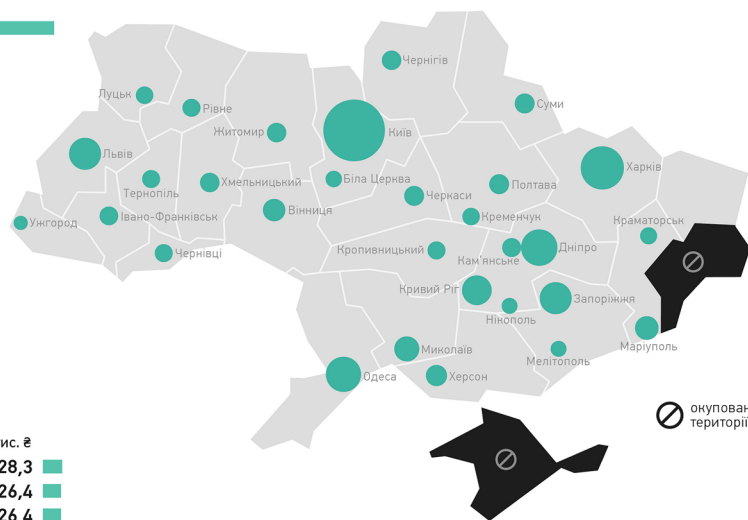
Найголовнішим і найважливішим механізмом зменшення бар'єрів для політичної участі ветеранів є освітні програми та підтримка, а саме створення національних і міжнародних програм навчання для ветеранів із фокусом на управління, політику та державну службу, вважають усі респонденти. На думку самих ветеранів, необхідно також підвищувати як вузькі кваліфікації та навички в тій сфері, яка їм цікава, так і загальні, такі як публічне управління та іноземні мови. Запровадження стипендій і грантів на навчання дозволить ветеранам підвищувати кваліфікацію без фінансового тиску.

Навчальні та освітні програми особливо актуальні для ветеранів, які отримали поранення та частково втратили функціональні можливості, адже для них повернення до фізичної діяльності чи військової служби є або малодоступним, або неможливим. Освітні програми дають можливість не лише опанувати нову професію та мати економічну незалежність, а й отримати інструменти, які дозволять ефективно впливати на систему, вирішувати проблеми, з якими вони стикаються всередині. Програми також зменшуватимуть ризики ізоляції, зокрема самоізоляції, та ризикової чи деструктивної поведінки.

Системне залучення ветеранів та їхня видимість у процесах ухвалення рішень на місцевому та національному рівнях може суттєво зменшити бар'єр політичної невидимості та недостатнього представництва.

Фактором зниження бар'єра респонденти з експертного середовища вважають активний розвиток інструментів місцевої демократії для того, щоб уникнути формальної участі

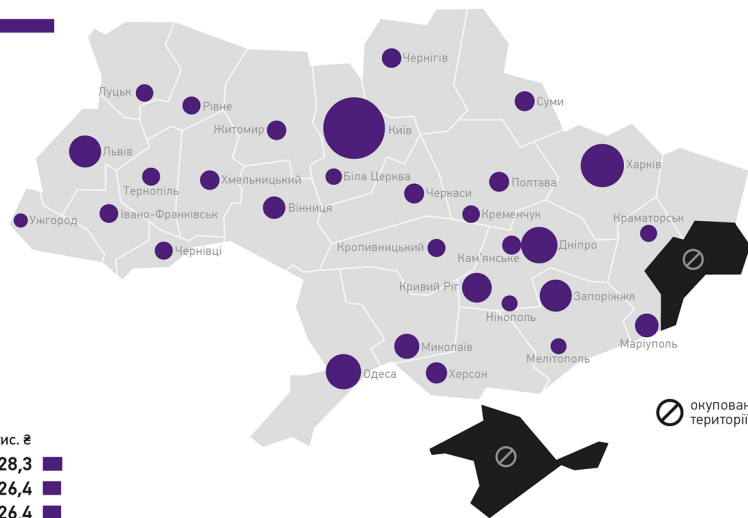
ГРОШОВА ЗАСТАВА ДЛЯ РЕЄСТРАЦІЇ ПАРТІЙНОГО СПИСКУ В МІСТАХ

Розрахунки ЧЕСНО згідно із формулою із Виборчого кодексу України (ст. 225) даними Держреєстру виборців та розміру мінімальної зарплати станом на 1 січня 2020 року. Остаточний розмір застави визначатиме ЦВК під час виборчої кампанії. Дані наведені для обласних центрів та міст з 90 тис. + виборців.

ГРОШОВА ЗАСТАВА ДЛЯ КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ МІСЬКОГО ГОЛОВИ

Розрахунки ЧЕСНО згідно із формулою із Виборчого кодексу України (ст. 225) даними Держреєстру виборців та розміру мінімальної зарплати станом на 1 січня 2020 року. Остаточний розмір застави визначатиме ЦВК під час виборчої кампанії. Дані наведені для обласних центрів та міст з 90 тис. + виборців.

громадськості в прийнятті рішень та управлінні. Разом із тим респонденти політики пропонували спростити доступ ветеранів до державної служби завдяки певним пом'якшенням правил найму на роботу, а також тимчасово субсидіювати зарплати ветеранів, які повертаються до цивільного життя, для адаптації. Наставництво, обмін досвідом, стажування в активних структурах — все це забезпечило б допомогу та підтримку в державних / муніципальних органах, вважає ветеранська спільнота.

До того ж розглядається можливість формувати кадрові резерви для тимчасово окупованих територій для того, щоб органи державної влади на деокупованих територіях могли швидко відновити свою роботу. З іншого боку, ця система може виявитися малоефективною, оскільки потенційний кандидат на посаду в майбутньому може втратити зацікавленість, почати будувати іншу кар'єру або ж жити так званим відкладеним життям.

Серед заходів, які, можливо, посприяли б участі ветеранів у політиці, розглядають також зміни законодавства щодо того, щоб зняти заборону на членство військових у партіях, таким чином створивши можливості для реалізації політичних амбіцій.

«Можна зробити законодавчу заборону військовим бути в керівних органах партій, щоб зменшити ризики щодо партизації війська. Але взагалі не бути членом партії — це абсурд», — чоловік, опозиційний політик.

Респонденти глибоких інтерв'ю наголошували на потребі сприяти політичній участі ветеранів, за аналогією з виборчими гендерними квотами. Хоча введення таких квот може негативно сприйматися в суспільстві загалом та у ветеранському середовищі зокрема. Адже це може створювати позитивну дискримінацію та ситуації, коли ветеранський статус отримуватиме перевагу над компетенціями потенційного кандидата.

Щодо запровадження квот думки респондентів розділилися — ветерани підтримують такі механізми, але більшість політиків вважає, що позитивного ефекту не буде. Квоти сприйматимуться як тиск, обов'язок та адміністративний контроль, а для успіху потрібна синергія та співпраця цивільних і військових. Жорстке регулювання може викликати внутрішній спротив або

ж бути малоефективним, що, наприклад, показує різниця між кількістю жінок у партіях та на керівних посадах. На думку команди Руху ЧЕСНО, квотування також не матиме позитивного ефекту для розвитку державності.

«Вже давня законодавча ініціатива авторства Мазураша поки що лежить без руху, але його ініціатива полягає в тому, щоб у виборчих списках кандидатів, до виборчого списку партії входило 2 з 5 військових. Але моя особиста думка, що цього взагалі не потрібно, і ми це навіть обмежимо. Кожна політична сила до себе буде просити військових. А якщо це військові ще з іменем, у нас є медійні такі військові, це як гарячі пиріжки їх будуть розбирати», — жінка, опозиційний народний депутат.

М'які рекомендації, що можуть вплинути на внутрішньопартійні рішення, можуть справляти значно сильніший ефект, ніж жорсткі норми. Це демонструє приклад таких політик ЄС щодо гендерної рівності та протидії використанню антиімгрантських настроїв у політичному процесі, підкреслює експерт з виборчої системи.

«Інтеграція ветеранів має бути важливим предметом зусилля міжпартійного діалогу щодо формування стандартів залучення ветеранів до партійної діяльності і потім, безумовно, до висування їх у процесі», — чоловік, експерт виборчого процесу.

Найпоширенішим механізмом підтримки політичної участі ветерани називають створення робочих груп чи громадських рад при органах влади. Однак реальний їхній вплив частина респондентів-ветеранів вважає малоефективним. Деякі експерти також вважають громадські ради найбільш ефективним шляхом, якщо вони сформовані прозоро, без «кумівства».

Впровадження практик соціальної рівності допоможе нівелювати стереотипи щодо ветеранів, соціальних меншин та інших вразливих груп. Необхідно широко демонструвати успішні приклади ветеранської участі в політиці, щоб зменшити кількість стереотипів про ветеранів та мотивувати їх брати активну участь у громадсько-політичному житті, та соціальну рекламу «Ветерани йдуть у політику», щоб донести до спільноти, що змінити систему можливо лише зсередини.

Створення комплексних умов для фізичної, психологічної, соціальної та економічної підтримки ветеранів є ключовою передумовою їхньої повноцінної інтеграції та стійкої участі в суспільно-політичному житті. Розвиток безбар'єрності створить умови рівного доступу до наявних можливостей для ветеранів, які є особами з інвалідністю. Важливо вдосконалювати систему надання психологічної допомоги та підготувати фахівців із військовим досвідом, щоб ефективно лікувати психологічні розлади та допомагати в адаптації ветеранів, що неможливо без високого рівня довіри до фахівця. Розвиток ветеранських просторів як платформи для навчання та залучення. Запровадження доступної та дієвої підтримки для досягнення економічної незалежності, що матиме вплив на зменшення ризиків політичних маніпуляцій. Всі ці заходи стимулюватимуть повноцінну участь ветерана в політичному житті.

65% ветеранів російсько-української війни очікують від держави створення можливостей для гідного життя та розвитку.

Ефективні моделі залучення ветеранів у політику

Ефективність інтеграції ветеранів у політику залежить від поєднання освітніх, інституційних та соціальних інструментів. Також вона може бути реалізована через синергію розвитку індивідуальної кар'єри, об'єднання в політичні групи / платформи, участь через громадські ради, спільні ініціативи з партіями тощо, зазначають респонденти.

Проте ключову роль, на думку політиків, відіграють два фактори: 1) комунікація, зокрема участь у різноманітних заходах і знайомства з політичними акторами; 2) долучення до партій та органів влади, адже сталі рішення та зміни можливі лише зсередини.

«Є активіст, він домовився з якимись там політичними негідниками на якийсь бартер, що вони його десь підтримують, а він їх підтримує. Врятував п'ять дерев, сквер, а вони за рахунок його підтримки залишились при владі, і через п'ять років все одно ці п'ять дерев зрубали і побудували там висотку», — чоловік, опозиційний політик.

Більшість респондентів вважає, що саме запрошення політичних лідерів у свої команди є найпоширенішим способом, у який ветерани потрапляють у політику, особливо якщо ветеран медійний та має сильний власний бренд.

«Мені здається, що буде два важелі — це запрошення згори, воно нікуди не дінеться, і коли буде громадське висування, за рахунок рекомендацій і підтримки громадських організацій», — жінка, правозахисниця.

Проте долучення до існуючих партій може бути малоефективним, зокрема через відсутність військового досвіду у членів, що формує різний світогляд та потенційне напруження, вважають деякі ветерани. Вони вбачають потребу у створенні окремих ветеранських сил.

Однак зараз ветерани об'єднуються не лише в суто ветеранські організації, а й у групи інтересів, приміром у сферах бізнесу, фермерства, спорту тощо, зазначає респондент-народний депутат. Ці спільноти розвиваються і, ймовірно, у майбутньому матимуть потужний секторальний вплив.

«В майбутньому ці спільноти точно будуть мати якусь історію і продовження, розвиток, тому що зможуть впливати на прийняття певних рішень. Якщо їм дати для цього можливість. І я за те, щоб ці спільноти залучались до формування певних політик і написання законів», — чоловік, народний депутат, провладна політична сила.

Респонденти-політики очікують, що частина ветеранів активно долучиться до політичного процесу, тоді як інша частина залишиться в громадському секторі та контролюватиме владу. Це має посилити ефективність врядування загалом.

Портрет ветерана-політика

Наприкінці інтерв'ю ми пропонували респондентам уявну вправу про те, яким може бути «ідеальний ветеран-політик», тобто достойний. Для самих ветеранів та респондентів з інших груп характеристика «ідеальний» звучала гостро, адже це фактично нівелювало різноманітність людей та сприймалося як щось відірване від реальності, що суперечить військовому досвіду.

«Ідеальний» до ветерана вже не підходить. Ідеальний ветеран сам по собі, за визначенням своїм, скоріше за все, не може бути», — ветеран, регіональне представництво (Схід).

«Не має бути ідеальний ветеран-політик. Має бути просто ідеальний фахівець», — ветеран із групи, що зазнає дискримінації.

Успішний ветеран-політик з високим рівнем довіри, на думку самих ветеранів, має бути:

- амбіційним та ерудованим фахівцем;
- мати необхідні для політика навички та стратегічне мислення;
- прикладом людяності та моральних якостей;
- без прагнень до особистого незаконного збагачення, фінансово незалежний, з прозорим рівнем доходу;
- орієнтований на потреби суспільства, зокрема ветеранської спільноти;
- готовий до непопулярних і складних рішень та відповідальності за них;
- адаптований та обізнаний у процесах реінтеграції;
- патріотичний

До зазначених характеристик респонденти-політики та експерти додали:

- освіта, зокрема розуміння державного управління та демократичних процесів;
- знання мов;
- прагматизм;
- лідерство та візіонерство;

Загалом усі респонденти вказували, що військовий досвід має бути своєрідним бонусом, а не основною характеристикою, і ветерани мають бути широко представлені в політиці на всіх рівнях та в усіх сферах.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ЩОДО ПОЛІТИЧНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ ВЕТЕРАНІВ

Розділ окреслює суспільний контекст, у межах якого формується політичний шлях ветерана, а також рівень легітимності ветеранів як політичних суб'єктів. Для аналізу суспільного сприйняття ветеранів як потенційних учасників і акторів політичного життя України проведено Всеукраїнське опитування «Думки і погляди населення України» (Омнібус). У кількісному соціологічному дослідженні взяли участь 2001 дорослий мешканець підконтрольних територій України зі Сходу, Заходу, Центру та Півдня. Респонденти — чоловіки та жінки з різних типів населених пунктів, різного віку, рівня освіти та доходу.

Широкий аналіз громадської думки дає змогу зрозуміти загальний рівень підтримки, а також виявити фактори, які сприяють або ж стримують реалізацію їхньої політичної участі. Отримані дані створюють основу для подальшого зіставлення масових уявлень електорату з позиціями, мотиваціями та досвідом ветеранів, політиків і експертів, зафіксованими під час глибинних інтерв'ю.

Політична участь

Результати проведеного соціологічного дослідження (стор. 48) демонструють переважно позитивне ставлення українського суспільства до потенційної участі ветеранів російсько-української війни в політичному житті країни. Більшість громадян (66%) висловили позитивне або скоріше позитивне ставлення до залучення ветеранів до політичних процесів. Нейтральну позицію займає 19% респондентів. Негативне або скоріше негативне ставлення зафіксовано на рівні 7% опитаних.

Ці дані вказують на високий рівень суспільної довіри та готовності сприймати ветеранів як повноправних політичних акторів. Сукупна підтримка та нейтральне ставлення охоплюють 85% опитаних, що формує сприятливе підґрунтя для розробки ефективних механізмів їхньої політичної інтеграції.

Незважаючи на помірні регіональні відмінності, які не виходять за межі загальної позитивної тенденції, більшість населення України, незалежно від регіону проживання,

підтримує або нейтрально ставиться до політичної активності ветеранів. Частка громадян, які позитивно ставляться до участі ветеранів у політиці, є домінуючою в усіх регіонах. Найвищий показник зафіксовано в Західному регіоні (69,1%), тоді як у Східному регіоні цей показник є дещо нижчим і становить 61,7%. В інших регіонах показники перебувають у проміжному діапазоні (Центр — 64,1%; Південь — 65,9%). Категорія відповідей «нейтральне ставлення» демонструє відносну стабільність по всій території країни, коливаючись від 18,4% (Центр) до 20,1% (Схід). Рівень негативного сприйняття участі ветеранів у політиці є найнижчим у Західному регіоні (4,0%). Найвищі показники зафіксовано на Сході (9,5%) та в Центрі (9,2%).

Ставлення респондентів до політичної участі ветеранів не залежить від рівня доходу, типу населеного пункту, де вони проживають, та статі. Проте рівень підтримки серед людей, що мають середню спеціальну технічну освіту, становить 71,6%, а серед тих, хто має вищу освіту або науковий ступінь — 66,1%, тоді як серед респондентів з повною середньою освітою або нижчою та професійно-технічною цей показник сягає 59,6% та 60,2%.

Попри різницю у відсотках, навіть у найбільш скептичній групі (люди з повною середньою освітою) рівень підтримки не опускається нижче ніж 59,6%. Це означає, що незалежно від рівня освітньої кваліфікації, більшість українців у кожній категорії позитивно оцінює прихід ветеранів у владу.

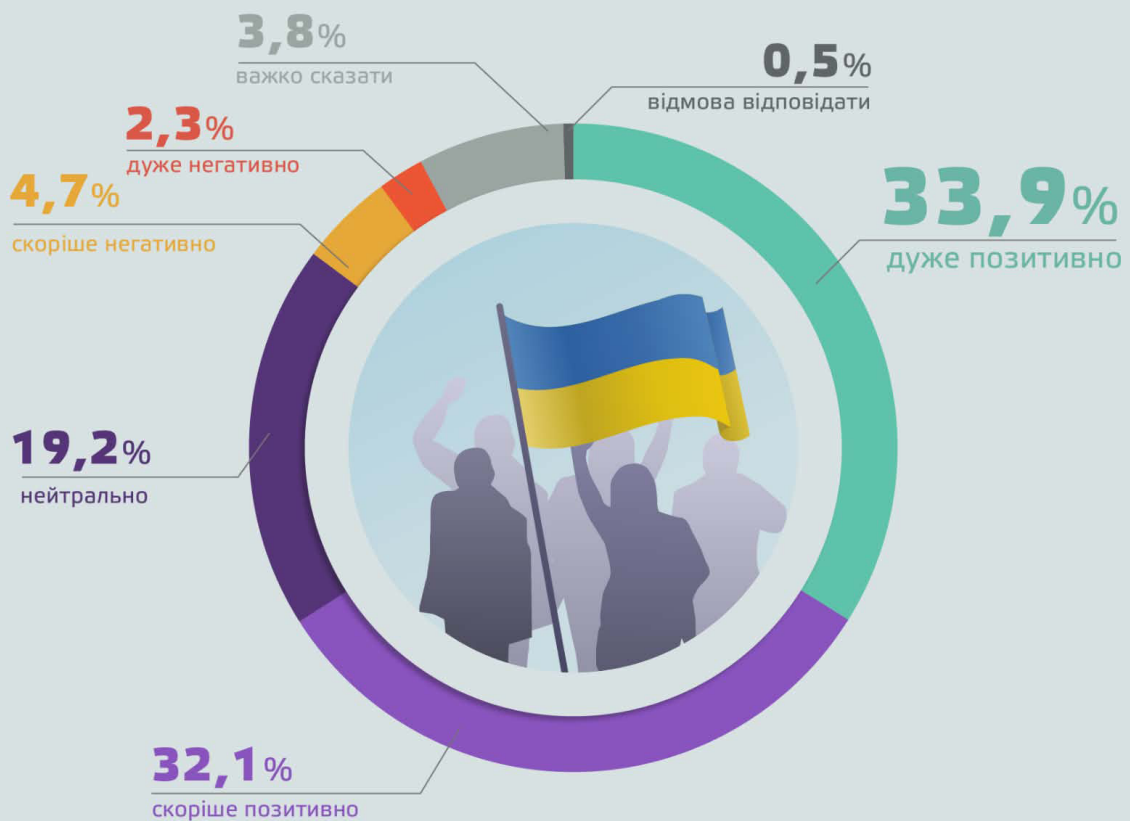
Серед респондентів, які в побуті спілкуються російською мовою, більш нейтральне ставлення до участі ветеранів у політичному житті, ніж серед тих хто спілкується українською або українською та російською. Також різниться ставлення серед респондентів різних вікових категорій — більша підтримка серед людей віком від 30 років, а серед старших за 50 років вона сягає 72–82%.

Бар'єри

На думку опитаних, найбільшими перешкодами для політичної участі ветеранів вважаються недостатні знання про політичні

ОПИТУВАННЯ

ЯК ВИ СТАВИТЕСЬ ДО УЧАСТІ ВЕТЕРАНІВ
У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ?

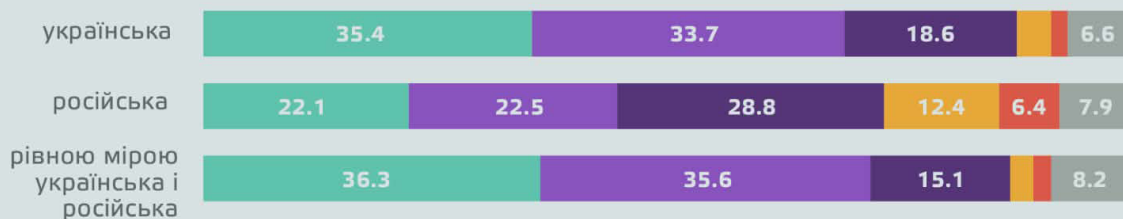
За даними Всеукраїнського опитування «Думки і погляди населення України» (Омнібус), що було проведено Київським міжнародним інститутом соціології у листопаді-грудні 2025 року. Опитування здійснювалося методом телефонних інтерв'ю з використанням комп'ютера. Загалом в рамках дослідження було проведено 2001 інтерв'ю. Опитування проводилося з дорослими громадянами України, які на момент опитування проживали на території України. До вибірки не включалися жителі територій, які тимчасово не контролювалися владою, а також опитування не проводилося з громадянами, які виїхали закордон після 24 лютого 2022 року. Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0,95 і з дизайн-ефектом 1,3) не перевищує 2,9%.

ОПИТУВАННЯ

ЯК ВИ СТАВИТЕСЬ ДО УЧАСТІ ВЕТЕРАНІВ
У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ?
(ДВОВИМІРНІ РОЗПОДІЛИ)

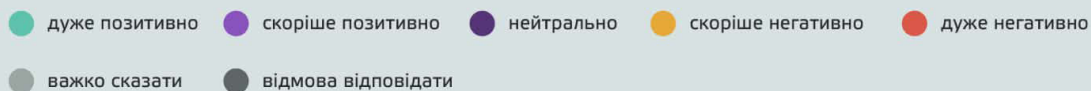
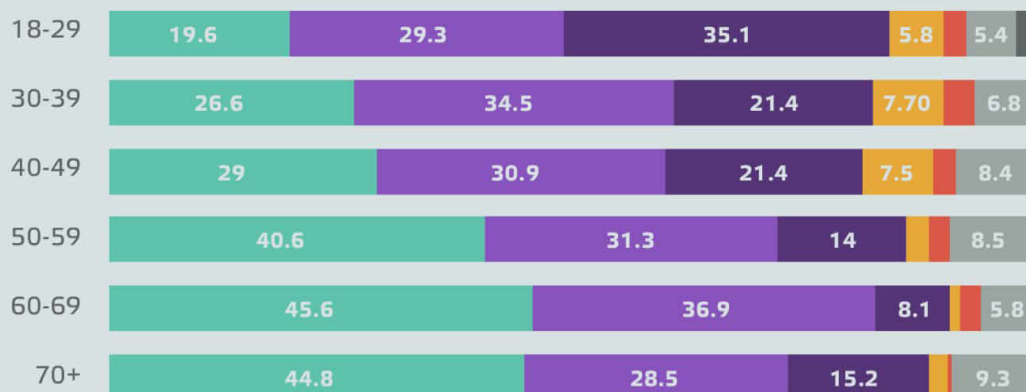
Мова спілкування вдома

%

Вік

%

За даними Всеукраїнського опитування «Думки і погляди населення України» (Омнібус), що було проведено Київським міжнародним інститутом соціології у листопаді-грудні 2025 року. Опитування здійснювалося методом телефонних інтерв'ю з використанням комп'ютера. Загалом в рамках дослідження було проведено 2001 інтерв'ю. Опитування проводилося з дорослими громадянами України, які на момент опитування проживали на території України. До вибірки не включалися жителі територій, які тимчасово не контролювалися владою, а також опитування не проводилося з громадянами, які виїхали закордон після 24 лютого 2022 року. Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0,95 і з дизайн-ефектом 1,3) не перевищує 2,9%.

процеси чи відсутність відповідного досвіду (30%), обмежений доступ до ресурсів і фінансування (26,4%), психологічні та емоційні труднощі (21,2%), відсутність підтримки з боку політичних партій (20,6%). Ще 10% опитаних вважають, що участі ветеранів у політиці перешкоджатимуть упередження та недовіра в суспільстві щодо ветеранів. Водночас 5,5% опитаних розглядають умови участі в політиці як рівні для всіх категорій громадян, не виокремлюючи специфічних бар'єрів для ветеранської спільноти.

Сприйняття потенційних бар'єрів для політичної участі ветеранів є подібним серед різних груп, проте 25% жінок говорять про психологічні труднощі, а серед чоловіків лише 16%. Також мешканці Сходу вважають психологічні проблеми ветеранів та недостатні знання про політичні процеси чи відсутність відповідного досвіду меншою проблемою, ніж респонденти з інших областей — 13,9% та 21,9–23%.

Понад 30% респондентів з середньою спеціальною технічною, а також вищою освітою виокремлюють недостатні знання про політичні процеси чи відсутність відповідного досвіду, а серед респондентів з іншим рівнем освіти цей бар'єр назвали 18–24%. Також спостерігається певна різниця у сприйнятті цього бар'єру між людьми з різним рівнем матеріального забезпечення: серед більш заможних його значущість оцінювалася як вища.

Суспільство бачить у ветеранах гідних кандидатів, але водночас чітко усвідомлює їхню потребу в специфічній політичній освіті та ресурсах.

Підтримка

Респонденти вважають, що для посилення активної участі ветеранів у політичному житті важливими є розвиток ветеранських об'єднань (30,4%), навчальні програми та курси (26,1%), фінансова підтримка під час виборчого процесу (21,6%), а також підтримка від досвідчених політиків (15,2%). Заможніші респонденти та люди з вищим рівнем освіти частіше сприймали потребу в розвитку ветеранських об'єднань як ключову (39%).

Серед інших варіантів підтримки активності ветеранів у політичному житті ставлення в різних групах і категорій респондентів було

подібним. Однак респонденти з макрорегіону Південь, крім розвитку ветеранських об'єднань, особливу увагу звертали на потребу в доступності навчальних та освітніх програм та фінансову підтримку під час виборчого процесу.

Непопулярною є ідея запровадження державних квот у виборних і виконавчих органах для ветеранів для підтримки їхньої політичної участі (8,9%). А показник 6,8% «зменшення упереджень у суспільстві» вказує на те, що боротьба зі стереотипами щодо ветеранів є другорядною у системі пріоритетів українців щодо політичної репрезентації. Суспільство вже пройшло етап недовіри, тому головний фокус змістився з боротьби за визнання на боротьбу за ефективність і компетентність ветеранів у владі.

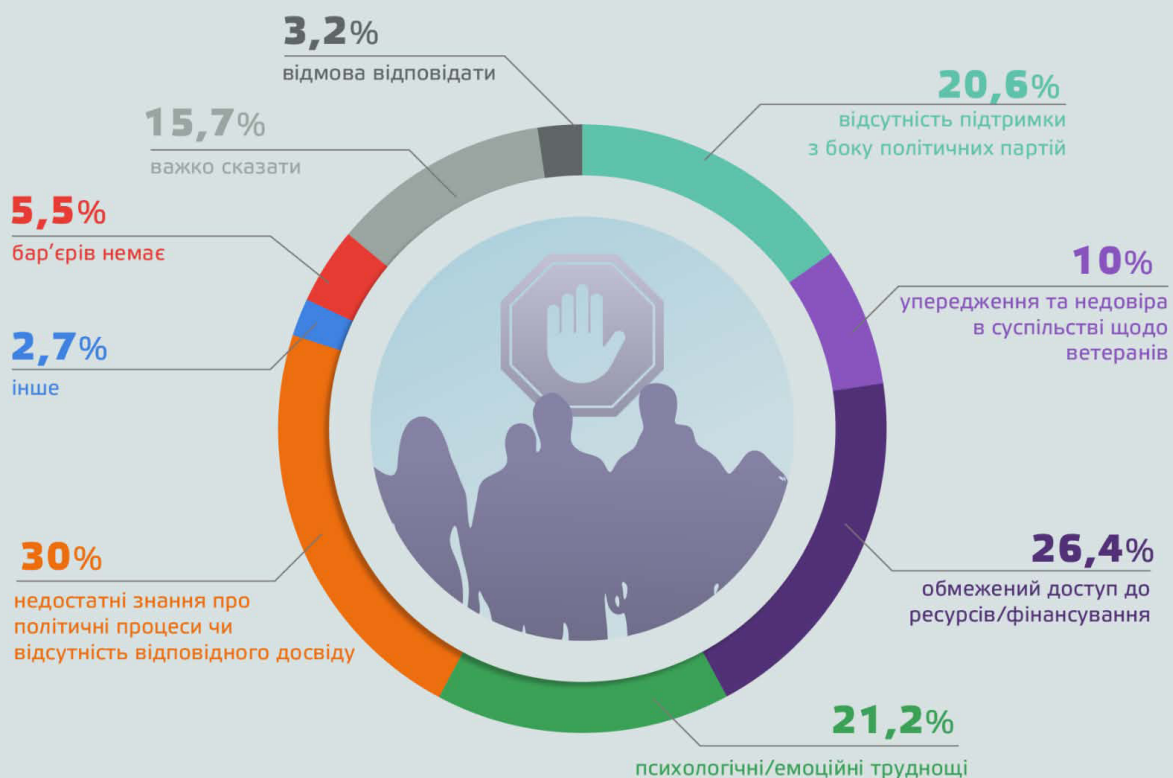
Особливу увагу необхідно звернути на той факт, що 21,5% громадян складно визначити конкретні фактори сприяння. Це свідчить про необхідність ширшої суспільної дискусії щодо того, як саме держава та громадянське суспільство може допомагати захисникам увійти у владу.

Суспільна підтримка політичної участі ветеранів є доволі стабільною, адже аналогічне [соціопитування](#) у вересні 2024 року показало, що участь ветеранів у політиці та виборах підтримували 67,8%, а негативно ставилися 7,6%.

ОПИТУВАННЯ

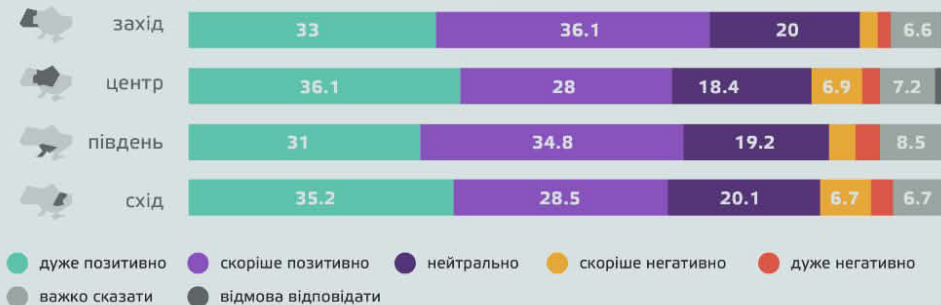
ЯКІ БАР'ЕРИ НАЙБІЛЬШЕ ПЕРЕШКОДЖАЮТЬ ВЕТЕРАНАМ БРАТИ УЧАСТЬ У ПОЛІТИЦІ?

(Респонденти мали можливість обрати до 2-х відповідей)

За даними Всеукраїнського опитування «Думки і погляди населення України» (Омнібус), що було проведено Київським міжнародним інститутом соціології у листопаді-грудні 2025 року. Опитування здійснювалося методом телефонних інтерв'ю з використанням комп'ютера. Загалом в рамках дослідження було проведено 2001 інтерв'ю. Опитування проводилося з дорослими громадянами України, які на момент опитування проживали на території України. До вибірки не включалися жителі територій, які тимчасово не контролювалися владою, а також опитування не проводилося з громадянами, які виїхали закордон після 24 лютого 2022 року. Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0,95 і з дизайн-ефектом 1,3) не перевищує 2,9%.

ОПИТУВАННЯ

МАКРОРЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ
(ДВОВИМІРНІ РОЗПОДІЛИ)Як Ви ставитесь до участі ветеранів
у політичному житті України? %Які з наведених факторів найбільше сприяли б активній
участі ветеранів у політичному житті?
(Респонденти мали можливість обрати до 2-х відповідей) %Які бар'єри найбільше перешкоджають ветеранам
брати участь у політиці?
(Респонденти мали можливість обрати до 2-х відповідей) %

За даними Всеукраїнського опитування «Думки і погляди населення України» (Оmnibus), що було проведено Київським міжнародним інститутом соціології у листопаді-грудні 2025 року. Опитування здійснювалося методом телефонних інтерв'ю з використанням комп'ютера. Загалом в рамках дослідження було проведено 2001 інтерв'ю. Опитування проводилося з дорослими громадянами України, які на момент опитування проживали на території України. До вибірки не включалися жителі територій, які тимчасово не контролювалися владою, а також опитування не проводилося з громадянами, які виїхали закордон після 24 лютого 2022 року. Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0,95 і з дизайном-ефектом 1,3) не перевищує 2,9%.

Потенціал ветеранів як політичної сили.

Ветерани мають значний потенціал для позитивного впливу на політичне життя України, але потребують додаткової підготовки та усвідомленого підходу до політичної діяльності, щоб уникнути можливих ризиків та максимально реалізувати свої можливості як агентів демократичних змін.

Заінтересовані сторони демонструють консенсус щодо того, що ветерани неминуче братимуть участь у політичному житті демократичної України, однак їхня реальна інтеграція залежатиме від конкретних соціально-економічних умов після війни. Хоча ветерани вже активно залучені до управління на різних рівнях, існує ризик, що їх використовуватимуть як символічні фігури для піару замість реалізовувати справжнє партнерство у прийнятті рішень. Ефективна політична участь ветеранів потребує розширення інструментів залучення та збереження балансу між військовими та цивільними на управлінських посадах. Ветеранські організації вже виступають важливими політичними гравцями через адвокацію та співпрацю з владою, проте відсутність сталого фінансування обмежує їхню ефективність.

Суспільство також демонструє високий рівень довіри до ветеранів у політиці (66%), проте бачить їхню реалізацію не через квоти, а через розвиток професійних компетенцій та ветеранських об'єднань. Для того, щоб перетворити цей потенціал на реальну політичну силу, необхідно подолати брак спеціальних знань та обмеженого доступу до фінансування — це залишається головним викликом.

Основні бар'єри участі ветеранів у політиці.

Бар'єри політичної участі ветеранів мають комплексний і багаторівневий характер, поєднуючи особисті, соціальні, інституційні та структурні чинники. Попри те, що рівень довіри до ветеранів є високим, а їхній моральний капітал зростає, саме доступ до політики не є автоматично відкритим і супроводжується значними труднощами.

Комплексним бар'єром на шляху до повноцінної реінтеграції та подальшої

суспільної активності ветеранів є вичерпання особистого ресурсного потенціалу, що виникає внаслідок кумулятивного впливу медичних та соціально-економічних чинників. Незадовільний стан фізичного та психологічного здоров'я в поєднанні з обмеженим доступом до фахової підтримки створюють високий поріг входження в цивільне життя. Ця ситуація суттєво обтяжується низьким рівнем фінансового забезпечення та загального добробуту, що змушує ветеранів фокусуватися на стратегіях виживання, а не на реалізації громадянських прав чи політичних амбіцій. За відсутності базового фундаменту стабільності, який охоплює фінансову самодостатність та відновлене психофізичне здоров'я, їхня трансформація в активних суб'єктів громадсько-політичного процесу є утрудненою.

Не менш суттєвим є і компетентнісний бар'єр: брак спеціалізованої освіти, досвіду й розуміння політичних процесів створює ризик використання ветеранів як символічного ресурсу без реальної суб'єктності, що підтверджують дані загальнонаціонального опитування. Саме недостатні знання про політичні процеси чи відсутність відповідного досвіду, на думку респондентів, є основною перешкодою для ветеранів на шляху до політики.

Опитані представники груп інтересів переконані, що суспільні стереотипи (як негативні, так і героїзуючі) формують приховані та відкриті форми дискримінації, які впливають на політичну конкурентоспроможність ветеранів. Водночас, за даними Омнібуса, показник сприйняття суспільних упереджень як бар'єру перебуває на низькому рівні (10%), що вказує на відсутність гострого ціннісного конфлікту між ветеранською спільнотою та виборцями.

Демотивація, втома після служби та недовіра до політичних інститутів додатково знижують готовність ветеранів долучатися до публічної діяльності. Інституційні умови залишаються недостатньо сприятливими, оскільки бракує механізмів підтримки, адаптаційних інструментів і практик реального залучення ветеранів у публічний сектор. У сукупності ці бар'єри створюють ситуацію, коли потенційно високий політичний капітал ветеранів не

трансформується у стійку політичну участь без цілеспрямованих державних та суспільних зусиль.

Загалом ветерани не мають комплексу меншовартості та сприймають себе як легітимних потенційних політичних акторів. Однак не всі ветерани бачать всю спільноту як активних політичних діячів, адже різні люди мають різні пріоритети та амбіції і для частини ветеранів лідерство в політичному чи громадському секторі не є сферою інтересів.

Стан готовності держави та партій.

Чинне законодавство не містить спеціальних обмежень щодо реалізації ветеранами пасивного виборчого права або їхньої участі в діяльності політичних партій. Єдиний правовий бар'єр стосується чинних військовослужбовців, що обумовлено принципом політичної нейтральності Збройних сил. Таким чином, ветерани інтегровані в політичний процес на загальних засадах, маючи рівні з іншими соціальними групами умови для політичної конкуренції.

На даний час представництво інтересів ветеранів як окремої суспільної групи реалізується, зокрема, через систематичну участь ветеранських організацій у роботі профільного комітету Верховної Ради та залучення до розробки законодавчих ініціатив через робочі групи. Однак на місцевому рівні механізми участі у прийнятті рішень залишаються непрозорими, особливо в умовах воєнного стану, що створює бар'єри для реальної інтеграції ветеранів у політичні процеси.

Готовність українських інституцій до політичної участі ветеранів є частковою та суперечливою. З одного боку, державні структури демонструють формальну відкритість через розвиток комплексних підходів працевлаштування ветеранів, тестування механізмів позитивної дискримінації та створення спеціалізованих ветеранських відділів у різних інституціях. А з іншого боку, існує значний ризик декларативності та символічного використання ветеранів для піар-цілей, що підтверджується скептичним ставленням самих ветеранів до ініціатив щодо збільшення їх кількості в державних структурах.

Найбільшим викликом є дисбаланс між суспільним запитом на участь ветеранів у політиці та реальними можливостями їхнього впливу на прийняття рішень. Хоча політичні партії демонструють селективну відкритість, переважно орієнтуючись на публічно впізнаваних ветеранів, існує потреба в системних змінах, спрямованих на розширення інструментів залучення та забезпечення балансу між військовими та цивільними в партійному управлінні.

Суспільне сприйняття ветеранів як потенційних політиків.

У суспільному та політичному дискурсі простежується виразна дихотомія сприйняття ветеранів, що суттєво впливає на їхні можливості політичної участі.

З одного боку, частина громадськості та окремі політичні актори схильні інтерпретувати ветеранів як потенційно агресивних, емоційно нестабільних або «надто радикальних» для участі в політичному житті. Таке уявлення формує латентні упередження, що можуть перешкоджати їхній інтеграції в партії, публічну службу чи виборчі процеси.

З іншого боку, ветеранів часто сприймають як носіїв високих моральних стандартів, людей, які довели свою відданість державі і здатні очистити політичну систему від корупції. Образ героя-реформатора створює завищені суспільні очікування щодо їхньої ролі в політиці і може чинити додатковий тиск на самих ветеранів.

Обидва полюси — стигматизація та ідеалізація — є спрощеннями, що не відображають реальної різноманітності досвіду та компетенцій ветеранської спільноти. Така двоїстість суспільного сприйняття ускладнює формування збалансованої політики залучення ветеранів, оскільки політичні рішення можуть орієнтуватися на стереотипи, а не на фактичні потреби та потенціал групи. Усвідомлення та подолання цих крайніх наративів є критичним для формування інклюзивних інституцій і сприяння конструктивній участі ветеранів у процесах ухвалення рішень.

Водночас, за даними загальнонаціонального опитування, у сприйнятті громадян психоло-

гічні труднощі не є критичним бар'єром для їхньої політичної діяльності, а подолання стереотипів щодо ветеранів не ідентифікується респондентами як визначальний чинник активізації їхньої політичної участі.

Основним бар'єром вважається брак знань про політичні процеси та відсутність відповідного досвіду, а також обмежений доступ до ресурсів і фінансування, що можна зменшити, якщо набуття необхідних навичок та підвищення кваліфікації будуть доступними, а також за рахунок фінансової підтримки під час виборчого процесу.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

На основі дослідницьких висновків ми наголошуємо на тому, що для перетворення морального капіталу ветеранів на реальний політичний вплив необхідно забезпечити перехід від декларативної підтримки державою і суспільством участі ветеранів у політиці до розбудови їхніх професійних спроможностей та створення належного ресурсного фундаменту для їхньої громадсько-політичної діяльності.

Однак, враховуючи специфіку даного дослідження, пропонувані рекомендації фокусуються виключно на інструментах розвитку політичної спроможності ветеранів і ветеранок. Питання системної соціально-психологічної реінтеграції та медичного відновлення, хоча і визнаються фундаментальною передумовою для будь-якої суспільної активності, свідомо залишені поза межами цього переліку. Таким чином подальші пропозиції спрямовані на подолання компетентнісних, ресурсних та інституційних бар'єрів на шляху ветеранів до публічної влади.

Щоб трансформувати високий рівень суспільної довіри в реальну політичну суб'єктність і забезпечити перехід від статусу «ветерана» до статусу «політика», необхідне системне навчання та якісна політична освіта. Запит на високу кваліфікацію ветеранів у структурах влади є ключовим очікуванням суспільства.

Впровадження програм із політичної грамотності, державного управління та антикорупційної діяльності, що реалізуються нейтральними інституціями, дозволить ветеранам опанувати механізми роботи демократії, навчитися протидіяти дезінформаційним кампаніями, а також розвинути навички адвокації та застосування інструментів формування та реалізації публічних політик. Розвиток фахових політичних компетенцій ветеранів сприятиме якісному оновленню політичних еліт і запобігатиме популізму, надаючи ветеранам інструментарій для ефективного захисту інтересів своєї групи чи електоральних груп, які вони надалі будуть представляти, у правовому полі.

Важливо також **застосувати інструменти наставництва чинних лідерів та стажування** (за міжнародними зразками) для тих, хто лише планує вхід у політику, що надасть ветеранам можливість «зануритися» у процеси та оцінити власну готовність до відповідальності.

На державному рівні ми рекомендуємо зосередитись на **розвитку механізмів представництва ветеранів** (консультативні ради, дорадчі органи). Створення інституційних майданчиків забезпечує пряму комунікацію між владою та ветеранською спільнотою, дозволяючи враховувати їхній специфічний досвід при прийнятті державних рішень. Це мінімізує ризики соціальної ізоляції та сприятиме інклюзивності державного управління через залучення ветеранів як суб'єктів формування політики.

Необхідна також **державна підтримка ветеранських ініціатив**. Стимулювання проєктів, ініційованих ветеранами, сприятиме їхній швидкій самореалізації та зміцненню економічної стійкості спільноти. Такий підхід перетворює ветеранів із отримувачів соціальної допомоги на активних учасників розбудови громадянського суспільства.

Для політичних партій інтеграція ветеранів має стати не просто символічним чи декларативним кроком, а стратегічним пріоритетом. Починати варто з **розбудови внутрішньої інклюзивності**: ветерани та ветеранки повинні бути залучені до виборчих списків та керівних структур на паритетних засадах. Такий підхід не лише підвищує репрезентативність політичної сили, а й суттєво зміцнює її електоральний авторитет, створюючи реальні «соціальні ліфти».

Паралельно з кадровою політикою партії мають зосередитися на **змістовній адаптації своїх програм**. Внесення специфічних потреб захисників до партійних стратегій свідчить про глибоке розуміння викликів безпеки та соціальної справедливості, що дозволить сформувати чіткий електоральний запит і демонструватиме високу політичну відповідальність перед тими, хто забезпечує існування держави.

Нарешті, критично важливим є перехід від формального членства до системного професійного зростання. Партіям рекомендовано **впроваджувати внутрішні системи наставництва та ініціювати «інкубатори лідерів»**. Такі механізми підтримки допомагають ветеранам адаптувати їхній унікальний бойовий досвід та лідерські якості до умов цивільної політичної конкуренції. Через менторство забезпечується пришвидшена професіоналізація ветеранів-політиків, що гарантує спадкоємність досвіду та стійкість політичної системи в цілому.

Для громадських організацій ми рекомендуємо **адвокатувати ветеранське представництво** у структурах влади. Громадський сектор має стимулювати політичні партії та державні інституції до реального, а не декларативного залучення ветеранів до процесів управління. Така діяльність є запобіжником проти дискримінації чи ігнорування потреб спільноти, гарантуючи, що участь ветеранів у політиці буде змістовною та сталою.

Не менш важливим напрямом є допомога в **розбудові ветеранських мереж** і стимулювання горизонтальних зв'язків усередині спільноти. Створення платформ для взаємодії посилює згуртованість ветеранів та їхню здатність до скоординованих колективних дій. Мережування дозволяє не лише масштабувати успішні кейси реінтеграції, а й формує потужний ресурсний потенціал для солідарної підтримки спільних ініціатив, перетворюючи розрізнені групи на єдину впливову силу в громадянському суспільстві.

Роль міжнародної підтримки є стратегічною. Взаємодія з міжнародними партнерами має стати каталізатором для якісної трансформації ветеранської спільноти, насамперед через **цільову підтримку програм лідерства**. Залучення міжнародних ресурсів і грантової допомоги дозволяє впроваджувати освітні ініціативи найвищого рівня, реалізація яких часто обмежена можливостями внутрішнього бюджету. Міжнародна підтримка створює умови для підготовки нового покоління ветеранів-лідерів, чії компетенції та методи роботи відповідатимуть найкращим стандартам прозорості та демократичного врядування.

Крім фінансового ресурсу, критично важливим є **системний трансфер міжнародного досвіду участі ветеранів у політиці**. Адаптація та впровадження успішних стратегій політичної інтеграції ветеранів з країн, що мають багаторічну експертизу в роботі з ветеранами, дозволить Україні уникнути типових інституційних помилок. Такий обмін знаннями прискорює розбудову ефективної національної моделі підтримки та вводить український досвід у глобальний безпековий та політичний контекст.

Нормативно-правові акти

1. [Виборчий кодекс України;](#)
2. [Закон № 203/98-ВР Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист;](#)
3. [Закон № 3551-XII Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту;](#)
4. [Закон № 389-VIII Про правовий режим воєнного стану;](#)
5. [Закон № 4282-IX Про внесення змін до деяких законів України щодо впровадження єдиних підходів в оплаті праці державних службовців на основі класифікації посад;](#)
6. [Закон № 4579-IX Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу;](#)
7. [Закон № 93-IV Про статус депутатів місцевих рад;](#)
8. [Наказ № 168 Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення та функціонування ветеранських просторів;](#)
9. [Постанова № 741 Деякі питання щодо структури військового резерву;](#)
10. [Постанова № 193 Про Порядок внесення, повернення та перерахування грошової застави на місцевих виборах;](#)
11. [Постанова № 920 Про внесення зміни до пункту 15 Порядку здійснення заходів, пов'язаних з утворенням, реорганізацією або ліквідацією міністерств, інших центральних органів виконавчої влади;](#)
12. [Проект Закону № 13180-1 про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки працевлаштування учасників бойових дій;](#)
13. [Рішення Коломийської міської ради № 4248-61/2025-61;](#)
14. [Розпорядження № 1003-р Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2025 рік;](#)
15. [Розпорядження № 1209-р Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках;](#)
16. [Розпорядження № 131-2025-р Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2025 рік;](#)
17. [Розпорядження № 1350-р Про схвалення Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках;](#)
18. [Стратегія ветеранської політики на період до 2030 року Первомайської селищної громади.](#)

Аналітичні звіти

1. [«Червоні лінії України»: громадська думка і національні переконання \(квітень – травень 2025р.\) — Разумков центр;](#)
2. [70% українців підтримують участь ветеранів у політиці. Результати соціопитування;](#)
3. [Адміністративні дані в значенні Закону України «Про державну статистику», що збираються Міністерством у справах ветеранів України;](#)
4. [Аналітична довідка: Сприяння розвитку бізнесу ветеранів: досвід США \(огляд інструментів і політик\) — Відділ навчально-аналітичної роботи Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів;](#)
5. [Виборчий бар'єр: політична доцільність чи маніпулятивна необхідність? — Науковий блог, Національний університет «Острозька академія»;](#)
6. [Винайдення себе нового/ої: освіта і робота — Ветеран Хаб;](#)
7. [Депутати на війні: як місцеві політики захищають Україну — дослідження Руху ЧЕСНО;](#)
8. [Депутати не служать! Хто сказав? Дослідження \(Оновлено\);](#)
9. [Дослідження досвіду реінтеграції ветеранів після 2022 року — IREX;](#)
10. [Інструменти та практики державної підтримки ветеранського бізнесу в Республіці Хорватія — Український ветеранський фонд;](#)
11. [Інформаційна довідка щодо ветеранської політики в Україні — Дослідницька служба Верховної Ради;](#)
12. [Інформаційні матеріали до 10-ої річниці від початку російсько-української війни — Інститут національної пам'яті;](#)
13. [Кому платили кандидати — аналіз виборчих фондів;](#)
14. [Ознаки злочинності у післявоєнних державах: окремі кримінологічні аспекти — В. О. Кабанець, кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України;](#)
15. [Післявоєнна відбудова Хорватії — Центр Дністрянського;](#)
16. [Потреби ветеранів 2023 — Український ветеранський фонд \(УВФ\) Мін-ветеранів, Український ветеранський фонд, соціологічна група «Рейтинг»;](#)
17. [Працевлаштування ветеранів і ветеранок: підсумки дослідження та практичні рекомендації для роботодавців — Міністерство у справах ветеранів, Український ветеранський фонд та robota.ua;](#)
18. [Реформа системи оплати праці державних службовців — Лабораторія законодавчих ініціатив;](#)
19. [Системи соціальної підтримки ветеранів: Хорватія, Ізраїль, Велика Британія, Сербія та Данія — Принцип;](#)
20. [Стигматизація ветеранів і ветеранок: Ситуація в Україні та досвід США — Український ветеранський фонд Міністерства у справах ветеранів спільно з Сиракузьким університетом \(США\) та Соціологічною групою «Рейтинг»](#)
21. [Шлях ветеранів і ветеранок — Ветеран Хаб;](#)
22. [Які партії отримають кошти із держбюджету у 2024 році?;](#)
23. [6th term of the Croatian Parliament \(11 January 2008 – 22 December 2011\);](#)
24. [A Soldier's State? Veterans and the Welfare Regime in Croatia;](#)
25. [Global growth is expected to decline and downside risks to intensify as major policy shifts unfold;](#)
26. [National Survey of Ukraine | July 2025 — International Republican Institute \(IRI\);](#)
27. [Talking War: Representation, Veterans and Ideology in Post-War Parliamentary Debates;](#)
28. [The veteran advantage: the impact of previous military service on electoral performance in the United States;](#)
29. [Voting after war: Legacy of conflict and the economy as determinants of electoral support in Croatia;](#)
30. [Warrior candidates: Do voters value combat experience in postwar elections?;](#)
31. [Whole Warrior, Whole Health: Holistic Approaches to Veteran Well-Being.](#)

Інформаційні матеріали

1. [«Було розуміння, що домовленості можуть порушити, й Оленівка — приклад цього» — дружина азовця Дениса Прокopenка;](#)
2. [Більшість ветеранів обирає можливість, а не пільги — результати опитування;](#)
3. [Бондар Михайло Леонтійович;](#)
4. [Ветерани повинні бути у політиці на всіх рівнях. Топ пріоритетів реінтеграції військових до цивільного життя;](#)
5. [Ветерани США презентували організацію, засновану для підтримки українських ветеранів;](#)
6. [Ветерани, ветеранки та їхні родини можуть напряму звернутися за підтримкою до структурних підрозділів з питань ветеранської політики за місцем проживання;](#)
7. [Вибори до облрад: найбільше недопредставництво виборців на Київщині — понад 35%;](#)
8. [Від фронту до міністерства: як ветерани формують нову Україну;](#)
9. [Гаврилюк Михайло Віталійович;](#)
10. [Герасименко Ігор Леонідович;](#)
11. [Держава — один з найбільших роботодавців: чи можуть ветеранів війни працевлаштувати на держслужбу;](#)
12. [До Окружного адмінсуду надійшли позови від Мін'юсту анулювати реєстраційні свідоцтва 48 партій;](#)
13. [Друзі, давайте збиратися на акцію та відстоювати те, що ми будували за останнє десятиліття...;](#)
14. [Ексголова КРАІЛ Рудий залишиться під арештом до 26 травня;](#)
15. [З фронту додому: хто допомагає ветеранам повернутися до цивільного життя;](#)
16. [Застава на місцевих виборах зросла майже в 40 разів;](#)
17. [Інвестувати в людей, а не в стіни: як змінюється ветеранська політика в громадах;](#)
18. [Квоти чи можливості: у Раді обговорили як допомогти ветеранам знайти роботу;](#)
19. [Костенко Роман Васильович;](#)
20. [Лозинський Роман Михайлович;](#)
21. [Майже 70% українців підтримують участь ветеранів у політиці — соціопитування;](#)
22. [Мільйони на ветеранів. Як у Хорватії продовжують підтримувати учасників війни;](#)
23. [МКСК презентувало План заходів з підтримки ветеранів через культуру, розроблений спільно з Мінветеранів;](#)
24. [МОН і Skills4Recovery презентували платформу «Освіта для ветеранів»;](#)
25. [Не пільги, а можливості: Рада проголосувала за ветеранський бізнес;](#)
26. [Нетаньягу Беньямін, Прем'єр-міністр Ізраїлю;](#)
27. [Нова ветеранська політика в Україні: Галина Третякова про реформи та підтримку захисників і захисниць;](#)
28. [Освіта для ветеранів;](#)
29. [Офіс президента розпочав упровадження реформи щодо збільшення кількості військових і ветеранів серед працівників;](#)
30. [Папа Римський зустрівся з дружинами бійців полку «Азов», заблокованих у Маріуполі;](#)
31. [Парасюк Володимир Зіновійович;](#)
32. [Підстави для звільнення;](#)
33. [Понад 5500 жінок сьогодні служать на передовій — Сергій Мельник;](#)
34. [Рада має розглянути законопроект про гідну роботу для ветеранів;](#)
35. [Результати виборів. Онлайн-марафон ЧЕСНО;](#)
36. [Родини полонених азовстальців у Києві передали Байдену лист;](#)
37. [Савченко Надія Вікторівна;](#)
38. [Семенченко Семен Ігорович;](#)
39. [Стартувала Програма ветеранського лідерства 2.0 від Руху ЧЕСНО та Школи публічного управління УКУ;](#)
40. [Текстова трансляція засідання Комітету питань соціполітики ВРУ № 212;](#)
41. [Текстова трансляція круглого столу 30.05.2025 на тему: «Ветеранська політика — пріоритет держави» Комітету питань соціполітики ВРУ;](#)

42. [Текстова трансляція круглого столу 30.07.2025 на тему: «Ветеранська політика. Шана та повага!» Комітету питань соціалістики ВРУ;](#)
43. [Текстова трансляція слухань Комітету питань соціалістики ВРУ № 23;](#)
44. [Ті, хто підтримують дії забудовниці Влади Молчанової та прикриваються при цьому військовою службою, мають бути продемонстровані суспільству...;](#)
45. [Трампа Дональда, президент США;](#)
46. [У Львові затвердили стратегію розвитку Львівської міської громади на 2026–2028;](#)
47. [У Раді обговорили пріоритети ветеранської політики в Україні;](#)
48. [У Харкові вже третій рік реалізують проєкт «Патріоти до влади»;](#)
49. [Участь ветеранів та ветеранок в житті країни без перепон і бар'єрів;](#)
50. [Феномен успіху: ЗСУ — це армія вільних людей, переважно цивільні у військовій формі;](#)
51. [Хто представлятиме учасників АТО/ООС у парламенті;](#)
52. [Це правильно й потрібно для держави, щоб ветеранська спільнота України була цілковито інтегрована в суспільне життя — виступ президента на VII Міжнародному ветеранському форумі;](#)
53. [Цінність людського життя: у Києві вкотре відбулася акція у підтримку полонених та зниклих безвісти;](#)
54. [Чи буде Україна значно скорочувати армію після війни? Відповідь Міноборони;](#)
55. [Чи будуть ветерани війни домінувати в післявоєнному керівництві України?;](#)
56. [Чи стануть українські ветерани майбутніми політиками?;](#)
57. [Як у США дбають про своїх ветеранів і чого може навчитися Україна;](#)
58. [«Salute and execute»: A new generation of military veterans takes center stage as Trump remakes US foreign policy;](#)
59. [Breaking down the number of veterans in the 119th Congress;](#)
60. [From active duty to activism: how moral injury and combat trauma drive political activism and societal reintegration among Israeli veterans;](#)
61. [John Kerry. United States senator and secretary of state;](#)
62. [John McCain. United States senator;](#)
63. [How veterans are faring in the 2024 election;](#)
64. [Israeli Air Force veterans protest occupation of Palestinian enclave;](#)
65. [Military, Militarization, Conscription, and Superpower Politics in Israel;](#)
66. [Military Veterans in the UNITED STATES HOUSE OF REPRESENTATIVES ONE HUNDRED NINETEENTH CONGRESS;](#)
67. [National Center for Veterans Analysis and Statistics;](#)
68. [Only 9 women in coalition, fewest Arabs in 2 decades: A preview of the 25th Knesset;](#)
69. [Veterans' Preference;](#)
70. [What we know about veterans who work for the federal government;](#)
71. [Will War Veterans Dominate Ukraine's Post-War Leadership?;](#)
72. [Women's Service in the Israel Defense Forces.](#)

ЧЕСНО

**ПРОГРАМА
ВЕТЕРАНСЬКОГО
ЛІДЕРСТВА**

**МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ**

**«Рух ЧЕСНО»
2025–2026**